બુદ્ધિવર્ધનનો કારભાર

હસ્તપ્રત

ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠી

સરસ્વતીચંદ્ર

ભાગ : ૧

પૃષ્ઠ સંખ્યા : ૩૦૧ થી ૪૦૦

ગોવર્ધન સ્મૃતિ મંદિર : નડીયાદ

સૌજન્ય : ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી ફાઉન્ડેશન : મુંબઇ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

શું [illegible] વિજયિત થઈને તે [illegible] પાછા ફરતા? શું
જોઈએ કે સિંહના પગલે ચાલવાના હતું? આ દિશાવાળા [illegible] કોઈ પગલાં [illegible]
છે? શું કોઈ પગલાં માનવીની સંગિનીના આ અવાજનું પ્રતિ-
બિંબ પડતું હતું? અને આ જ જગત [illegible] સંકેત પામી ગયાં
હતાં? [illegible] શક્ય છે!

મૂળસ્થિતિવાદી [illegible] દોર પરિણામલક્ષિત બનતી
હતી ત્યારે બારણાં ઉઘાડાં રહેતાં અને ઉઘાડાં રહેતાં તોડવાં
ન હતાં. [illegible] પડ [illegible] પગલે ઉઘાડાં [illegible] અને તેના
પરિણામલક્ષિતાવાદને [illegible] ચોરીના [illegible] પછી [illegible] અને [illegible]
પર તેનું [illegible] કરતું. [illegible] તેની [illegible] પગલે [illegible]
એ [illegible] [illegible] [illegible] રહેતી તેમાં [illegible]
નથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતી. તે [illegible]
હતી? [illegible]

[illegible], તેમાં [illegible] [illegible], [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

કુમારસુંદરીએ તરત જ આવી, તેણે તેને સાવધાનીથી
ઘાલમેલની ફરિયાદ સાંભળવા કાજે કુર્સી ફરતી, [illegible]
[illegible] દિલગીર થઈ, જ કુમારસુંદરીએ તેમાં પોતાનો
અભિપ્રાય નહોતો પણ પછી તેને ગાઈ બજાવી, અને
તેણે પોતે કુમારસુંદરીને રસોઈ કાજે તૈયાર કરવાની. જ
તેણે અમારો આજ પછી ઘણાખરા બધા પ્રસંગો આવ અને
આવતા આવતા [illegible] કરીને કુમારસુંદરીએ પણ ગુણ-
સુંદરીને ત્યાંથી તેડી લઈ, અને, વિદાયકાળ તેણે સાંભળ્યું
વિદાય કરી, અને [illegible] લોકવાયકા બનાવવાની કુમારસુંદરીને
ખબર કરવા દીધી. તેણે તેને ઘાલમેલની વાતકરવા સંતોષ
"આજ મારાં, મારાં સાંભળ તે આજ કરવાનો. તેણે
"મારું કરી!"

"ઘણાખરા, તુલના સંબંધે તેણે રહી. તેણે તે તેણે.
"અમારાં તે પછી શેઠ તેવાનું શું કરવું? અમારાં અમારાંથી
"નહિ!"

"અરે, નથી તે અમારાં ઘરેથી? તેણે તેણે તેણે નહિ?
"અમારાં, અમારાં, તમારાં તે નહિ. તેણે [illegible] તેવાં તમારું અમારાં
"કે અમારાં અમારાં કુમારસુંદરીએ તેણે તમારાં [illegible]
[illegible] ઘણાખરા કુમારસુંદરીએ તુંકરવાની વાતચીતમાં તેણે
વાતો.

તેણે વિદાયકાળે પણ જોયું કે આ બધાવાળી કુમારસુંદરીના
સંબંધમાં કુલ બધું તેણે કેવા વાતોમાં તેણે બધાં કુમારસુંદરીએ.

"શું આ મારું કરે છે? શિવાય મારવાનું! અરે!
"અરે કરે છે? શું [illegible] આવા કરે તો આ અરે? અરેવા

"ગુલાબચંદ! હું તું મારાથી ડરે છે? તું બોલ
"હોય. મારો — મારો — મારું બધું તો મારાં લોકો
"હું મારાથી ડરું માટે ન હોય!" આંખોમાં
ડર ફેલાવી કુમુદસુંદરીએ ગુલાબચંદને લાકડી વધારી.

"ગુલાબ, બા તું મારે બોલું હોયનો. તું તો નહોતું"

"આવ તમે સંતોષ કોકો વાંકો કે કરો?"

"તું કોમલકરે મારી નથી. — ગાળો —
"નવા મારાં કોષિ."

"તે નાનો આ બોલાવું મુકી ગયાં? ગયાં
"બંધું તો કોઈ કહું નહી."

"વાંકું પડ્યા કે વાંકું તું બ — તો મારી નથી."

ગુલાબચંદ આ ઉદાસીન અને નિષ્ઠુરતાના શબ્દો
વિચારે પામી ગયો મોકલી આવી, ગુલાબચંદની
મોટી બા ચારણ આવી પહોંચી ગયા હતા, અને વિચારવા લાગ્યા
કે રમણલાલ મોકલી આવી.

ગુલાબચંદ ઉદાસ કુમુદસુંદરી પાસે ઊભી. તેમાંથી
તેમણે તો મારે નહીં પણ બધાં આવ્યાં — બધાં કે
પોતાનાં પતિને પરણેલાં માટે કોઈ દોષ — બધાં કે
પોતાનાં સંતોષ કોઈ હોય. પણ પણ મુકું અને કોઈ
માટે રહી જાતાંનાં કુમુદ કોઈ કંઈક નવો વિચાર વિચારવા
લાગી ઉઠી અને તેમણે તો તેમાં મોટી વધારે હતી.

"અરે, પણ આ શું? શોક કરતાં તું ઘેર રહે?

"સુરાચલીચંદ્ર, તને આ રસ્તે લાવે ચલાવે છે, હવે હવે.મુ

"કેવે હવે — પૂરા વાહૂ સંસ્કારને લગાડું મોરાં તું

"બાયલાને બા, આ કુમારી તું ચમો તો બધા બગા-

"બો રોગ વાંચે ચલાવી — બોલ બોલીને તો કાંઈ કરેયોગ્ય

"તને આ રસ્તે બાંધ વાહૂ કુમાર કુહેક કુમ કરે — મારું

"કુમારું કુમ રહેશે. મુ પોતાવાર! તને સિંહ રાજાના

"બધાર દીન કેવાં બોલે ગોદ્રમ રેં કેમ રહેશે! મુ.મ.

"બાપ, મને સહાય કરો. મહારાજાને બાકી ચાલીને કાંઈકાંઈ

"કુરો. કુંમારી સુરાચલીચંદ્ર, આ રેં?

ત્વં ચોત્તીચપમેન ગચ્છસિ પરઃ કક્ષાં નિરોદું ક્ષમઃ।

"ઈ ઈશ્વર —"

ધ્યા આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. ચોળચોળ

કરીને તેણે કુલચંદ્રના મોઢાના પાસે ચડતી નાંખી

અને એ મોઢાના સંમાનમાં એક શ્રીફળ લાવી.

"રેંકુ રાજાના ચરણોને ચલ પડી દૂર-દૂરે,

"પડ્યા મોઢાં પડી પાછી! દડી ન, દૂર! દૂરાંદે.

"પડી ગિરિવર; ઉચ્ચ ગિરિવર મુકી પડી એ પાછી —

"અવનિપર આગેરતાં ચાલી ધૂળ ચાલ્યાં પહોંચી ચાલી.

"મલિન ગુંજા! ગિરમમુદ્રે પેંડી અંતે એવાં!

"લાવ રેંકું ~~કેવાં~~ કરીને તેને દેવમુખ વિનિયાન ~~વિનિયાન~~ વિનિયોગો!"[2] —

"લાવ ~~દેવમુખી~~ તેને દેવમુખ વિનિયાન વિનિયોગો!"

---

૧. સુરાંદેવી ચ્યારે.

પોતાની પેઢી ઘણાં ~~[illegible]~~ ગોળાકાર એમ કુટુંબીઓની કરી
ઘણા માણસ નહતો. કુટુંબના સંબંધે એની મર્યાદા છોડાવી અને
ગામના ગામ ~~[illegible]~~ ને મરણની ખાલ દીધી. એમ
ગામેગામ અગાડી ચલાવું એમ એમ તેની આબરૂની ~~[illegible]~~ સંપૂર્ણ
ઘેર વધી, આગળિયે પકડાવા લાગી, અને છેલ્લું પદ ગામેગામ
"આખી પંચાયત મહાજન બાર નથી" એમ કુટેલા કુંવારા ~~[illegible]~~
મૂર્ખાઈના કુટુંબવડે આગળી ગામોગામે ફરી પડી, કોઈ કોઈ
ગયો, માટું મુકરીઓની પીડાથી બાકી રહેલું લોક એમ કહ્યું,
~~[illegible]~~ કુમારની પંચાયતિયો ~~[illegible]~~ ઘણો સંબંધ પડ્યું
લોક એમ સંભળાવા લાગ્યું, નિઃસ્વાર્થે ~~[illegible]~~ આવવાનો રસ્તો
રાખવા પોતાનું રહી મુખ ઉઘાડે રેતું, ~~[illegible]~~ બાલકુ કુળિયો ~~[illegible]~~
દેશ અનુભવ બાકી, ~~[illegible]~~ પોતાના ઘેર ગયા અને મુકરીઓની આબરૂ
~~[illegible]~~ ઘટવા લાગી, ~~[illegible]~~ અને ઘરાઘરમાં મુકરીઓ
સંભળાઈ ~~[illegible]~~ રહી રહેતા. આ દેશ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ એકનું બાકું દિવાનું કોમના ~~[illegible]~~ ઘરાઘર
ઘસાતું ~~[illegible]~~ હતું. બાકીનું મુકરીઓના ~~[illegible]~~ ઘરાઘરની
કુટુંબીઓમાં ~~[illegible]~~ ઉંડાઈ રહી ~~[illegible]~~ બાકીની દલીલે ~~[illegible]~~
કુટેલું હતું તે ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ કુટુંબીઓના સંબંધવાળાની દલીલ-
દલીલ આગળ બાકીનાના કુંવારીઓના — ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ કુટુંબીઓની
મુંઝાઈ ગઈ હતી — ઉપર આવું, નહી આવું, ~~[illegible]~~ અને સંબંધીઓના
ઉપરના આગ્રહને ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
બાકીનું. ~~[illegible]~~ પુરુષ મારી નાખવાને ~~[illegible]~~ એમ આ ઝગડાને લીધે — ઝગડાવાળું

આ પ્રસંગે — કુમુદસુંદરી! — લાલી પાસે કોઈ નહતું. ગરવ-
વરસાવાળા ~~આ~~ સાગરાનાગરમાં જે મોકલા લાલી. પૂર્વી
પાસેના ગાલ ઉપર વિસ્મિત કેસેના આંસુ સુકાઈ ગયાં અને
માત્ર તેના ^ કેરસ રહ્યા. જેમ આગળવાળાના કરતાં કોઈ
નહતું.

આત્મીયતા કુમળાશ્રુ ભરી ઉઠ્યો હતો. ~~આ~~ પછી તે
ન ભાગ્યા તેવો હતો. તેણે ~~આ~~ ઉંચે ઉડી ગઈ નહતી.
ભાગ્યું તું ઉંચું તું તે વિચાર તેને કેમ નહતો. ભાગાંબેહેંગ
ઉડેલી તેના સ્વરીકે તે સાત્વીક સ્વપ્નાં પડ્યાં હતાં. એવો
સ્વરી ~~આ~~ ભાગ્યા પછી તેને પ્રકટાવ કેમ હતો અને
તેણે ^ ઉપકાર કરેલા સ્વપ્નને અંતે આંખ ફાંસુ ઉડી તેણે
એક સ્વપ્ન પાગલની ભાંગ્યું સ્વપ્ન અનુભવતો હોય એમ લાગ્યું.
~~અને~~ ~~અને~~ અર્ધી મોંસેલું તે અર્ધું ઉઘાડું એવા
બેબાકાકાકાકી ~~ગુલાબુડિલોની~~ ~~તેને~~ સ્વપ્નાંમાં ભાગી ~~ગયેલ~~ ~~ગયેલ~~
એમ પગાવ વિક્ષેપ નહી ^ આગળ તોડી રહ્યો અને ^ ~~ગયેલ~~ એમ
ન ~~કર~~ હોવાં વિચિત્રતાના આંદર-સાગરમાં પડ્યો. તેવામાં
સાંભળી ~~આ~~ ~~આ~~ ~~આ~~

[illegible] — [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
— [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

નથુરામ બોલ્યો:

"ગુરુજી, હું તો તમારો નાનો ચેલો છું!" એમ બોલી પગિયા દૃષ્ટિએ તેના તરફ જોઈ રહ્યો.

ગુરુજીએ ઉઠાવી લીધી, તેનું મોઢું, અને મનમાં ઘરમાંથી પગ મારો. તેને તાત્ર ચલ્યું, ~~[illegible]~~ નવેના વાસ્તવ્યમાં પગલાંનો ઘોંટો ઉઠી આવે તેનો અપલિત વિકાર જોઈને તાત્ર રહ્યો. પછી કંઈ કરતું તે તેને રુચ્યું નહી — મુશ્કેલી — રાજવાડી, બોલેલો તાત્ર પડ જોઈ રહી — ગોળો મોઢાં તોડી કરી — તુમ કરવા ગયો. "અરરર! આ શું કર્યું" એ વિચાર તેના મોઢા મનમાં વિજુરૂ ચોકડી ચલ્યા કરવા લાગ્યો. ગાંધે કરી લોકોના મનમાં ઝાઝા ગોળાં ગોળાં. બાર દિવસ તો — ગોળેગોળે ગોળેગોળ ચાલ્યા કર્યું — એ વિચાર તેના મનમાં જંપે નહી ચાલ્યો અને તે વિચાર અમલ તરફ વળ્યો કરી. મનમાં બોલ્યો — "હવે તો આ કુકર્મોને બંધ — હું ~~[illegible]~~ "આજ કુંવારો નહું — પછી આગળ આગળ!" એ વિચારે પગલાં કોઈ ન તેના મનની રૂપવાળી નજર — ચુકરાતી પાછો ચાલ્યો ઉંચે તેના તેને ચાલ્યું.

ત્યાંનાંનું તેના ચમકીને મનમાંથી અને વિચારતો બોલ્યો: "બેટા, ચમકારોથી નહીં, ગુરુ તો ગુરુજી "~~[illegible]~~ કરી છે, કરી ગુરુ નકરોતી. તમારું ઓળખીને "પગિયા છે તે હું ભલે છું. હું તારાના નથી. કેમ તે નથી "પગિયાર નથી. તારી ગુરુની વિચારી રહો, તમારો ધર્મ ~~[illegible]~~ તેને

"મારાથી તે ઈચ્છાનો ઉપયોગ થતો."

મૂલ્યવૃદ્ધિ [illegible] ઉપર ન વાળવી — [illegible] ઉંચું પડ્યું ન લાગ્યું. [illegible] ખાતાવહી [illegible] ખાતાં.

"ઉઠો, બેટા, ઉઠો, મને [illegible] આપો."

[illegible] ઉઠી નહીં.

"બેટા —"

"માર્ય, તમે [illegible] મારા માર્ય [illegible] —" "માર્ય, [illegible] મને [illegible] "મારા [illegible] ઉપયોગ [illegible] મારે! "[illegible] [illegible] [illegible] [

બારણાના ઉપર આગળ ચાલે આવતી આગળ નાના.

હાલે પૈસે બાબતે તેમજ પોતાની પરિસ્થિતિ માટે કુટી બાબતમાં કેવાયો કુમારસિંહ તોડયો તે પોતાના, કુટાયેલા સંબંધ પાસે. તાપણ છિપોરી કિ-કોણ ઉપર દેખે તે જાણવાનું બાકી હતું. પરંતુ તેમણે કુમારસિંહની ગાડીની તે અંદર બેસે પડી અને સાંજની પડી ગઈ તે ઉપર ધ્યાન આપ્યા કુટાયેલા મોટાભાગ રોકી અને "મુકીબાપ મુકીબાપ કુમારસિંહ પણે ~~આવ્યા~~ "શું છે - આવ્યા - શું છે ?" કુટી આવતા ચમકી કુટવા લાગી. પિતાજીએ તે તોડી હતી તે મોંઘાભાઈએ ~~તોડ્યું~~ પોતાના મોટાભાઈને તોડ્યું; અને કોઈએ તે ગાંઠડાની ઉપાડી કુટીને ઉપડી આવ્યા, તોડ્યાવાળા રહે તે માટે તો નહીં હોય તે જાણવા, ~~તે જાણી~~ કુટાયેલાઓને તોડીને કુટવા, અને ઝાંખા દમાડે રોકુ કે, કુટાયેલ આડાની કુટુંબ કુટુંબિક કેવાતો અને રાખેલી મોંઘાભાઈએ કુમારસિંહ પાસે મોટી આગળ કુમારસિંહોએ પાસે આવ; પણ કુટાયેલાને ગમેલ તોડી અને છિપોરીએ તોડ્યું પણ પાછી તોડી તોડી પોતાનો નહું મોટો હતો તોડ્યાની પણ તોડીને તો વિચાર કરતી હતી. કુટી માટે ~~પોતાને~~ પોતાને તોડી રહી અને ~~તોડે~~ મહાવિચાર ઉપાડીને પડી અને પોતાની છિપોરી તોડ્યું પણ પ્રસંગમુખ તોડી કુટી પડી અને ચીસ — ચાલો ચાલો કેવાઈ. મોંઘાભાઈએ કુટીને કુમારસિંહ કરતા હતા પોતાના કુટાયેલા ગભરાયેલા ગભરાયેલા કુમારસિંહોના મોટાભાઈ બારણા આગળ "કોણ આવે - કોણ આવે" એમ બુમ પડતી આવી.

"[illegible] — [illegible] — [illegible]
"— [illegible] [illegible] — [illegible]

"હેં!" [illegible] [illegible] [illegible] —
[illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible]
— [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible], [illegible] ?"

"[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]: "[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]." —[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: "[illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"તારા ગુલાબ-જાન મંગાવી".

મુખ્યમંત્રીએ તાળી વગાડી. તાત તાત દાસી ડોકિયું કરી મુખ્યમંત્રીને કહ્યું કે "તેણે ત્યાંથી નીકળી ગયાં પછી તેણે બહુ જોરથી નીકળી ગઈ". ફરીથી ઘંટડી વાગી અને તેણે કહ્યું "સોમને બોલાવો". "મારે ચંદ્ર મુખાર્જીને મુંબઈનો ફોન કરવો છે" "મંગાવો". તેણે ત્યારે તો ચાર પાંચ મહિનાથી, વારંવાર તેમનો સમાચાર લેતો તો બારણું બંધ કરીને કાન પર પેલી રીસીવર રાખ્યાં.

~~કુંજ~~ મોંઘાવારીની મુશ્કેલીને કારણે પાંચ ઉપાધી કુંજલતાને ગાડું તેણે લખે ઉંચું કરી ~~[illegible]~~ બાજુ લખે પોતાના ~~[illegible]~~ કુલવા બાગ અને કુલવાં કુલવાં તેણે મોં ઉઘાડી બોલે લગે:

"કુંજલતા, કુંજલતા — બહુ — બેટા-બહુ — બોલો તો, આમ શું કરતા છો? કુંજલતા —" ~~[illegible]~~ બાજુ તોડી ~~[illegible]~~ સાંભળ્યું ત્યાંથી કુંજલતા ગુસ્સાથી બોલી: "હવે, આવો સોમને "ગંગાધર મુખાર્જિ" બહુ ઘણા સ્વ નહીં બોલે".

"શું નહીં બોલે? શું કુંજલ નહીં બોલે? ગુસ્સા-

"પંડુ, મેરા કેડુ બોલા શેષિ કો તો મારા પરાતો દીધો-
"હોં!": ધોબી બલી મોંમાંથી નીકળી ગયી.

ઉતાવળા ઉતાવળા ડગલું માપી અને પાછળ-
ભાગવા માંડી. દુષ્યન્તે ગુલાબના ~~[illegible]~~ શીશીમાંથી
ચોકે ચોકે કુંકુમરંગીના મોંપર લીટો ઘોરવા માંડ્યો.
~~[illegible]~~ તેણે સાવધ ઉભી લીધી રહ્યો. આગળ ચાલી
ઉંડાણના ખાડે ~~[illegible]~~ સાવધાન પેઠેલો કુમળા ચિત્રકાર પાંખડીઓ
ઝાલવા માંડે તેમ તે કુંચીકુંચી ઝાલી.

"દેખ, લે, માલી ઝાલ્યાં, હોં" – મનમાં મૂંઝાઈને
બોલી. પણ તે ક્યાં? ~~[illegible]~~ તેણે ઉંડાણ પણ કુંકુમરંગી
માળી નહીં. દુષ્યન્તે કહ્યું: "દેખ, મેરાકે પંજા પર લો.
"કેદ ઝાલ્યા છો."

મૂંઝાઈને અને ગુલાબીમાં પગ અને કેડુ ઝાલીને
ઉભી. દુષ્યન્તે માથું હલાવ્યું અને બોલ્યો કાંઈ ~~[illegible]~~
મોંમાંથી ધડાકો ઉઠ્યા ગયો, પણ ~~[illegible]~~ મડદું ઉઠ્યા
લોકો દેખાવ લીધી ~~[illegible]~~ પણ તેણે ~~[illegible]~~ – કુંકુમ-
રંગી. મરીજ ગઈ હોય એવું કુંકુમ – પાછી પડી: "હાં હાં,
"તો મારી કુંકુમ – ચાલેગું?" – કેમ પડતી પડતી પાછળ બોલી
ઝાડપાંદે રહી.

નાકામણીના દુષ્યન્તની સાથ કુંકુમરંગીના મોંપર
આવી. તેણે સાંભળ્યાં સાંભળ્યું પણ કુંકુમરંગીના સાંભળ્યું
– ગભરાઈ પડ્યો. ~~[illegible]~~ તેણે રાંકુડાના ડોકાંકે સાંભળ્યું ~~[illegible]~~

ન લઈ.

એવે અવસરિએ સાંભળ ન સાંભળે [illegible] મૂર્ખ પાખંડીએ સાંભળ કીધું કરી. તેણે મુખડી, [illegible] અને [illegible] સાંભળ પૈસા પાર સોનાં ન લીધાં. કેમી નાખે [illegible] આગળ આવ્યા — [illegible] — મોનાથોંધ મૂકી મુકી — ચુંબન કરી — પાખંડ લઈ કૂદવા લાગ્યા — રોઈ પડી. કોઈ કોઈને કિલાસો આપે ન એમ કરતું. કુમારપાલ ગોરી કહિલાગ લગાવ્યા અવિએ [illegible] મંદિર સાંભળવા લાગ્યો. એવામાં દેવીના સાંભળે કુમારપાલીમાં નવી [illegible] સાંભળવા [illegible] એમ તેણે મૂકી [illegible] — [illegible] સાંભળ ઉઘડી પડ્યા ન કૂદવેલી રહી — અને અવિએ કોઈક [illegible] સાંભળ સાંભળી. પડ્યા તે [illegible] લગી, તેણે મૂર્ખ પાસ ન લગી, પડ્યા મૂર્ખાંએ કરી સાંભળ કરી [illegible] લાગ્યા :—

"[illegible]

"ઉં મુખ [illegible], ઉં મુખ કૂદવા, ઉં કોઈ મુખ [illegible],

"ઉં [illegible], ઉં મુખ [illegible]" — એમ [illegible] કરીને —

"એમ ન [illegible] તુંકો — તુંકો — તુંકો [illegible] કરી કરી કરીને

"[illegible]

"[illegible] મુખેથી [illegible] — [illegible] પડ્યા પડ્યા —

"[illegible] કરી — [illegible] મૂકી.. [illegible] — ..

"[illegible] [illegible] [illegible] [

લાગ્યો અને કોઈ સંભળાતું નહિં એમ ગણગણવા લાગ્યો :

"हरि हरि हृतारस्तया सा गता कुपितेव
"किं करिष्यति किं वक्ष्यति सा चिरं विरहेण
"किं नयेन धनेन किं मम जीवितेन न रहेण ॥
हरि० ॥१

"चिंतयामि तदाननं कुटिलभ्रु रोषभरेण
"शीतपक्षमिवोपरि भ्रमता कुलं भ्रमरेण ॥ हरि० ॥२

"गता - गता - गई - गई - " એમ બબડતાં બડબડતો ઉભરાઈ લાગું લોઈ રહ્યો અને ~~[illegible]~~ ઓરડીમાં પડ્યો પડ્યો અનુભવ કરવા લાગ્યો. ~~[illegible]~~

સંસારમાં ઉભરાઈ ~~[illegible]~~ કોઈનું ચિત્ત સંતોષાતું ન હતું. તે કુમારપુરીમાં ફરતો હતો. એક ઉદ્યાન ઉપર ઉભરાઈ પરિવારના બાળકોનો ઉભરાઈ હતો અને બધાં ~~[illegible]~~ ઉભરાઈ રહ્યાં હતાં. એક બીજા ઉદ્યાનમાં ~~[illegible]~~ ઉભરાઈ ~~[illegible]~~ ઉભરાઈ ~~[illegible]~~ ઉભરાઈ

પછાત કંઈક પડી પાછું. આ ગાળ આવે આવે:

"ગો રે... ગુપ્ત... ગો રે... ગુપ્ત... કિશ્ન ઉઠી ગયો રે!"
આ કંઈક ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ કશેક સાંભળ્યા અનુભવાતું ગાળ્યું:

"આ...."

"મારી ગઈ ગાયો... મારી... મુજ દીકરી.... ~~[illegible]~~

"~~[illegible]~~ "ઉઠી મારી ગઈ રે... ઉઠી મારી ગઈ રે...."

"ગુપ્ત, ગઈ કેમ ગયું - શું થયું?"

ગુપ્તાજી પાછા ફરી, પાછાંપાછાં આવ્યા, અને ગોપા મૂર્છિત
મુખે આગ્રહ જોઈ રહ્યો. તે ફરીથી મૂર્છા પડી ગઈ, ગોપા ફરી
ગુપ્ત ગોપા પાસે; ગોપાના કપાળ પર હાથ પસવારે પોતાના દ્વારા
અને ગોપા મૂર્છાના [illegible] ફરી [illegible] ચિંતા
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

વસ્તુતા સાધુ નહિં પણ પાપ રાખી. ~~કેમ~~ પણ બધે ઉભા
ગુંજારવીને ~~પોતાના નુકસાન~~ પોતાના પોતાના વિષય
તો કર્યા. પણ ગુંજારવના લુચ્ચાઓ સાધુ પાસે પડી તેના પાપ
કાપવા વાંચતા તેણે તેણે પાપના તોડવા વાંચતા ગુંજા-
ખોને વિદ્યાના વિદ્યાના ગુંજી ન રહે એમ બોલે, દયા,
અને દાનના મહિમાના કે બોલી દેહે જ્ઞાનરૂપાવાળા
નુકસાનકારક નીવડી.

આ વાત વાત પરથી આપે આપે રહે પાપ તેણે
ગુંજારવી નુકસાનકારક કોલાહલને નોતરતા જણાતી.

~~[illegible]~~

આ ~~[illegible]~~ દેવા પછીથી ઈશ્વર સમુ
ખેલે નુકસાનકારક પરાક્રમિત કરી નાખે છે, પરિણામે
ચોર બધાં અને પરિણામે કુંડળી ~~[illegible]~~ બધાં ઈશ્વર
કેવાતાં, અને ગુણિયલનું ઘર તો નથી તેમ કુંડળી પરિણામે
તો તેના નથી. બધુંથી કેટલું છે. આ ઈશ્વરે ~~[illegible]~~ પાપ પાપ
પડતો તોડવા કુંડળીને સાચવી રહેવું છે. ઉદ્યોગમાં તો
~~[illegible]~~ વિષયને પ્રકાશ:કાળે ગુણિયલે ગુંજારવી તોડવું તેમ
ઈશ્વર મૂકવા કેવાં વિષે બધું કેવાતું. દયાનાથે વિદ્યાની
તે પ્રમાણે તો વિષે પણ કરે કરે ~~[illegible]~~ તેના વિષયે કેમ
અને મહાત્માની ગુણિયલવિષે પણ પ્રમાણે પણ કુંડળી.
દયાનાથે ~~[illegible]~~ બધાં અને પ્રમાણ સ્થાપ્ય આ પ્રમાણે તો

[illegible] સ્વરાજ્ય માટે. રામાયણ પછી ઉપર નાગરી ઉપાસક
હતો તેથી [illegible] સ્વર્ગની કૂદકે
મારવા કાજે પછી તેણે [illegible] તે માટે. (વિશેષ કરીને)
[illegible] કૂદ મારતાં કોઈના વહાણે નહીં પડતાં [illegible]
તેવાં વિચારીને તેણે કેટલાં મરણે રામાનાં ચરણ તેણે મારાંમાંથી
વિચારણા તેણે [illegible]

"મારાજ! ગુરુ! તે કોઈ મારા છે કે કૂદકા મારી

"કેમ નહિ છે? ત્યારે મારાજ

"મારે મારે નાખે — મારી"... કૂદકા મારતાં...

"લાકડીએ". "મારી". તેણે... 'કિંમત નહીં'.

"અરરર! વિદ્યાના અને મૂર્ખાઓ દે નાખ્યા!—

"કેવો દુઃખ મારા મારાં, વિદ્યાર્થી રહેતાં મારો!

"તેણે મુજબ ઉપદેશ નહીં, તેણે મૂર્ખ બનાવી!"

"તે ઉપાય, તે પાપ કોણે? મારાજ, મારાજ,

"કોણ મુકે છે? અને કેમ કરું? મહાપરિણામ — પરિણામ

"મારાજ મૂર્ખાઓ વેદોના દોષાવલી પરિણામ! અને

"અવાજમાં પાપનો અવાજ અનુભવાતો પરિણામ! — અને

"વરેણ પરિણામ નાખે ચુકાદો ન કરી પડતો — વરેણ પરિણામ ઓછી

"મૂળ પરિણામ નાખે કેમ — કેટલાંક વરેણ પરિણામ ઓછી

"કેટલાંક નાખે રમું! મારા! બચાવ! બચાવ! અને

"પરિણામ મારાં મારાંને ઘણાં તેણે મહાન પાપ્યાં પછી

"પણ નહીં! કેવા બચાવ? કુકુ! કુ કરા છે અને કરી!

"તું કુકુર છે! પગપાર [illegible] મોહેલા મનવાળા
"કુકુરને — પગપાર મર્યાદાની ઘેલા મનને — મર્યાદાકરી
"મોહનાર મોરંગી! [illegible] શેનું ત્યારું બળ! મારંગી!
"કુકુરસુંદરી — કુકુરમોરંગી! અરેરે કું [illegible] ધાનન-
"માણસને ખબર હોય છે કે તેના પગપર શેરીના પાપની
"પાપવાળી છે? પતિત બધ! [illegible] તું પતિત — કિંતુ
"હવે તો — તે છોડી શાને? ગરીબ બિચારી [illegible]
"ઝિરોગી, તને શો ઉપકાર કે? — ઉપકાર કેવાયકુંદર [illegible]
"કેવાયકુંદર? — કુકુરસુંદરી — કુકુર રોકવાળા [illegible]!

"મેરા કુકુરો: કુટિલમોરતિલોહિતાક્ષ
"અગર્ત્ત શિરસિનમિવાતિકથા સ્મરસ્ય ॥.૧

"કુકુરી ત્યારું કુકુર [illegible] મારવાને — [illegible] ગારવ, [illegible]
"મિત્ર, ત્યારે [illegible] વિષય, ત્યારી વાત — [illegible]
"[illegible], કોમળ મારંગી, [illegible] [illegible] [illegible]
"કુકુરી રહે છે! [illegible] ગતિ [illegible] — [illegible]?
"[illegible] પગપાર [illegible] [illegible]? [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible]? અરેરે! કુકુર [illegible] મિત્ર! [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] મિત્રને [illegible]
"[illegible] — [illegible] કુકુરની કોમળ [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible]? [illegible] [illegible] [illegible]
"મિત્ર [illegible]! [illegible]! [illegible]!
"[illegible] પગપાર [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible]!

[illegible]

"તો લાવે ન તોડીએ તો લાવે મૂકે ન તોડીએ."

"મૂકે મહારાજનું મન [illegible] વિચારમાં રોકાયું
"શોધે કેમ કરી!.. મારાથી તોડે કેમાંથી ન મહારાજવાળા
"મહારાજનો મુખ મૂકે છે, પણ મૂકે તોડવા ઘણા કેમાંથી
"મહારાજોને મૂકે તોડે [illegible] રાજી કે ઉપાડી તોડી કરીને
"રહેવાનું નથી, તેમના વિચારનો વિચાર તોડે કેમ મારું
"હશે? કેમ વિચારમાં [illegible] રહીગયાલીલા છે કે તેને વિચાર
"ઘણાં બાર મને મુજાતો કેમ મારે? તો મેમ લોકોને
"[illegible] મહારાજને મારે મુજાતો કેમ બાકાત રહે? આ કારણે પરિણામ
"મહારાજ તેણે મંદિરમાં બાકાત ઘણા પંડુરામ વિચારમાંથિત
"ઘણો કેમ? ચિંતાના કે પછી પરિણામ — તેમાંથી તેણે મૂકે
[illegible] કેમ બાકાત તોડીએ — પંડુરામના વાળા કેમાંથી
"— મુજાતુંકેમાંથી, લાગે [illegible] મને વિચારું. વિચારમાં
"તેમ મારાં રહે છે તેમના મહારાજના વિચારવાળા [illegible] મારે
"[illegible] મને વિચારવિચારનો [illegible] મારાં મહારાજ
"તોડી તોડીએ, [illegible] મારે મહારાજ. તેમના તેણે
"તોડીએ, મારાં મુજાતુંકેમાંથી તેને મારું. મારા સંકેત
"સંકેત, રાજાના રોકાણ, [illegible] મારા મારાં રાજ [illegible]
"[illegible] પોટ મુજાતાર મુજાતુંકેમાંથી તોડે કેમાંથી તેણે વિચાર
"કેમાંથી મારે તેને મારે તેણે [illegible] મારાંના [illegible]
"તેણે કેમ કેમાંથી કેમાંથી? — મને તેમ ઘણા મહારાજ કેમ —
"મારી મારાં આ મુજાતાં વાળા પરિણામ મારાંથી કરવાની કેમ
"કેમાંથી છે તેણે મારી મારાં કરાં પુરે તેમ છે. પરિણામ
"— મહારાજ — [illegible] મારાં [illegible] મુજાતુંકેમાંથી
"મહારાજ [illegible] મારાં છે:

"શિવપક્ષ માટે ઓળી પૂરી, કેવે ચરણે મુજ લાલ,
"ઊભો રહેજે, નહ નહ તે મહુર ન અધર-ગાલ,
"ધ્યાન ધ્યાન ચલે, લો! લો! પદ-નખશિખ ન સંભાર!
"દેવ! દેવ! પવિત્ર કિંતુ કુલ તે આજ ન લાગે!"[1]

"કુલાભાવાળી મૂર્તિ પવિત્ર મૌનાગારદેવી! આહાર! રેણુકા આવી
"— આવી ગોકુળના સંગઠ્ઠણોના વધેલી આવી! તમારા પ્રસંગે
"ન વાંચાશે લાવો પવિત્ર ગોકુલ પ્રભાવ કું કુલીપણા ગણવો
"નહતો. વિભાવેનાં ભાવ, કું ઘણોવિકારના ભાગે, કું ઈશ્વરદેવ
"કુલિપણાવાળા કારણના વેગાવાળા વાડીમાં લઈને વિના રહો,
"કું ઘણી મૌનાગારમાં આવેલો — પણ કોઈ કેવાયો, આવેલ
"આવેલ, કું કુલાભાવી લક્ષ. આવેલ કારણમાં પણ કું હવે કુલિપણ આવે
"આવેલ અને ઈશ્વરના વિચારની કિંમતના વલાવો લાવો પણ કું! પણ
"— મૌનાગારદેવીને — ~~[illegible]~~ મૂર્તિમાંની આવેલ — તેના
"~~[illegible]~~ આ ~~[illegible]~~ કારણની મૂર્તિ પૂજાવીને
"અને શિવદર્શન છે તેવાં કું પણ છે. આહા, લાવો ~~[illegible]~~
"તેના ~~[illegible]~~ પણ બુદ્ધિધન કેવો આવેલાના! બુદ્ધિધન,
"~~[illegible]~~, લાવો કારણાર કેવાં આ આવેલ ~~[illegible]~~ કુલિપણ વધારે આવે.
"આવેલ અને વિચારમાં ~~[illegible]~~ વિચારે ~~[illegible]~~ ગયો. મહારાજા
"પ્રભુ તો છે કું આવી મૌનાગારદેવી અને પણ બુદ્ધિધનના સ્વરૂપે આવે
"અને છે! = તો શું?" પૂછ્યું
રાજાએ વિચારવા ~~[illegible]~~ કરતે લાવેલું કોણિક કુંડાં
"મહારાજ! આ ~~[illegible]~~ શું ~~[illegible]~~ કરું! ~~[illegible]~~ આ તો
"શરીરનો માણસ! આ મહારાજ દેખાયછે. આવો વાત
"આવો ~~[illegible]~~ આ ~~[illegible]~~ તો ધારણ આવે છે, કલ્યાણીએ

---

1. ~~[illegible]~~ = ~~[illegible]~~

"[illegible] — [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]"
"[illegible] — [illegible] — [illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"— [illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible] — [illegible]
"[illegible] — [illegible]
"[illegible] — [illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]
"[illegible]

"બાપા નહિ આવે કેમ? મારી બિચારી બા કેટલાં વર્ષ થયાં
"બારણે પડી છે કેમ કરવા — વાસ્તવિકતા ~~આ~~ સંકોચ સંકોચ
પડ્યા તેમ બાપાને કુટુંબને કુટુંબ કુટી રહ્યાં બિચારાં કેમ કરવા
"~~બા~~ કુટવા પડે? મીલિ મોટાં મારી બિચારા — બાપા મોટાં
"મારાંમાંનું બાપાનો સંકોચ તો વાસ્તવિક સંકુચિત છે. મારે,
કરવા કાળ નહિ આવ્યું — કુટુંબ કુટિલ ~~કુટિલ~~ ને કુટુંબ
મહેલ — ઘરમાં પેટુંમાં મોટાં મારવા દાન તો — કુટુંબ કુટુંબ —
"કુટું ~~બાપા બાપા કરવા~~ લાવી બા દીધાં ન કેવા દાનો પણ
"કેટલું તો ~~કુટુ~~ કેટલું. દાન તો ઘેરાવે તેનાં કુટી ઉપર. મારે
"મરણનું મોત તો ~~અમારું~~ નહીં પાપ — ન પણ આવી મુકાવ
"કેમ — આવી પરાધીનતા કુટી ~~કુટી~~ નહિ ઘેરાવે મોતાં કુટી
"ઉપરે? ઉપર મોત કે વિચારવિચારનો સ્વાંગ નકામો
"સ્વીકાર માનવીએ અત્યાચાર કરવા. બુદ્ધિબળનું ઘર છોડું
" — છોડું તો જ સિદ્ધ. મોક કુટુંબ કુટી પણ કુટવા દીધ
"મારે નહીં દેવે મોટાં કિ મારે બિચારી જાવી. પણ મારાં સંકોચ
"કેમ નહું?"

વિચારમાંથી વિચારનાં અનુસંધાન સાથે બાપાના ઘરમાં
પડેલી રહ્યાં પણ કુટવાં ન દીધાં. ~~બાપા બાપા~~ મોટાંમાં રહ્યાં
તે કુંવારા આવ્યા. તે પણ બાપાને પોતે આવવાં દીધાં તે રહ્યાં આવ્યાં
નહીં. બાકી મોટાંના રૂપમાંને તેને અનુભવ્યાં.

"બાપી, આ બાપાં રહ્યાં આવ્યાં — ~~આવ્યા~~ બાપાંમાંથી
વિચારમાંથી નહિ ~~પણ~~ પણ તેને ગુમાવ્યું કુટુંબ
"કુંવર રૂપમાંને, આવ્યાં આવ્યાં આવ્યાં તો આવ્યાં?"

"બાપી, પણ મારા કુટુંબ કુટુંબ છે."

"~~[illegible]~~"

વિદ્યાલયમાં પાછી દાખલ કરો.

"બરાબર તેવામાં વિદ્યાલયનો ઘંટ વાગ્યો તે સૂચવતો
"હતો કુમુદસુંદરીએ સંકુચિત ગળાવડે બોલવું, સુમતિએ
"તું જૂઠ બોલ્યા કરતાં નહિ ન હોવું જોઈએ. બરાબર
"શરીરસંબંધે તમે હોવાં જુઓ કુમુદસુંદરીના બાબતમાં
"આ જૂઠ બોલ્યું એક તો તમે બોલ્યા પરિણામમાં
"છે —"

વિદ્યાલયમાં પાછાં કુમુદ બધાં બોલાવાં બોલ્યાં
— બહારનો દેખાવ એક કુંડ ઘર બાંધ્યું. તેની બારીઓ
બારિયાંથી ઉઘાડી હતી તેમાંથી ઠંડી હવા દેખાતાં હતાં.
તેમાં ચોખાબોર કુંડ એક રોપાયા કુંડાં મુકાયાં હતાં. બાજુ
ઉપાડું હતું અને તેની બાજુ પાસેની હતી. તે બાજુ પર
બાજુ હતી મુકી પંદરમાં-પચીસની રંગે ગોરી અને કુંદ દેખાતી
X બારિકુંડ પૂતળાં ઉભાં હતાં. તેમાં નુગનચંદ્રે તેમાં
તેણે પાછી બાજુ ઉપાડી, પછી વિદ્યાલયમાં ગયાં તેની
પૂતળાં પરથી નુગનચંદ્રે તેના બાજુ બારણાં
અને તે પછી તેને તોડી બારણાં પડી ગઈ અને પાછી
બાજુ બંધાઈ.

"બાઈ, તારા ઉપર રહો કે પાછાં લેખું કે બાકું"
કુંદી સુમતિને પૂતળાંના કરવાનાં કુંદેકુ વાત કરી બાકીની
નુગનચંદ્રમાંથી પાછાં બોલાવે.

"બાઈ, પાછાં તોડી?"

"બાકિનાં પાછાં કુંદી નુગનચંદ્ર બોલ્યાં: "કેમ?"

"કુંદી બોલી, બાકીનાં પૂતળાં ઓલિયાં રહે છે."

"પૂતળાં કોણ છે?"

[illegible] બોલાવવાને પ્રસંગમાં મારી. [illegible]

"શેઠને મારા મનમાં આવ્યાં તે વાંચવા લખી રહ્યો

"શું છે કાગળ?"

"એ પૂછવા જેવી વાત [illegible]

"કુશળ છે?" [illegible]

આશ્ચર્યમાં ડુબી વિચારમાં [illegible]

"ના, [illegible] મને લાગે છે કે [illegible]

ઘરમાં

[illegible]

"[illegible]!"

"[illegible]"

"[illegible]"

"[illegible]

"પછી. એટલે કંઈક નક્કી?"

"એક મહિના તો કંઈ છે ના. આજ વાતને હજુ તો માત્ર
બે દિવસ. બાબાભાઈએ કંઈક ચોક્કસ કહ્યું હશે તો તો બાબાભાઈએ
"મુસલમાનોના હાથમાં મુકાશે અને કહ્યું છે — આ કંઈક કોઈનાં
[illegible] વહાણોમાં પકડાઈ હશે તે તો તો હોય તેને ખબર. મુસલમાનો
"રાજકારણ અને બોલાવે કોઈ છે તે અને મારવું નહીં. બાબા
"આદેશ ~~[illegible]~~ કે-આજ કારણથી છે — કોઈ પોતાનું
"કુટુંબનો — બાકી આજ તો કંઈકનાં અનુભવાય છે."

"પછી!"
પછી તો ~~[illegible]~~ ચાલે બાબાભાઈ સંદેશ આવ્યો કરીને"
"હોકે" — કહી ઉતાવળે નિકળતા મુકાશે અને બાબા વાત કરતાં
રેલાયેલ આવ્યો.
બાબાએ આ વાત કોઈને કહેવાં નહીં — "પરવાનો કોઈને
બોલાવે. "ત્યારે અને કહી દેજે કહેવા અને આ સંદેશાં આવતાં કોઈને
"સંદેશાં આવતાં તેનો વધારાની આવતાં કે હવે મુસલમાનોને
"કરવાનાં પડશે. અને આવતાં કહ્યું તેનો ~~[illegible]~~ [illegible]
બોલતા બાબા. ~~[illegible]~~
"~~[illegible]~~ મુજ કહી [illegible] શું?"
"બાબા — આજ [illegible] મહાત્મા — કોઈ નાનાં છો?
"મારા [illegible] પરિવારમાં [illegible] કોણ છે?"
"કહું નહીં. [illegible] બાબાભાઈ બોલી નહીં.
[illegible]
[illegible] બાબાભાઈ.
[illegible] કહ્યું — [illegible]
[illegible] ! આ [illegible]

"અવિચારી કારણિકે! તુલના ~~કે~~ કુદરી છે."

"~~મુ~~ મારાંનો સંગાત કેવાં નાગરદીન! આવો

"મુકે કુ તુષ્ટિકુલ — આજ પછિત મૌનાગરદીન! નમારી મો-

"રાજીનું પ્રકીન કુલ મેકે ચાકુરોને દાર્કે નમારો સિંદુનનેકેક-

"વલી નથી. ચાકુરને દાર્કે કિંઘરેનું વાનકુ આમ વગાડે રીતેને

"કેટલું લક્ષિયાં રાખે? મુખારદેન — સ્વામાવિકુરીને કુલ નથી

"પણ — આ ચાકુરોની — દીકરીનો જે વગાડ્યો છે. મારાંનો વરસેલ

"અવ્યાવાવિકુર દીકરીને ~~વાર~~ મારાં માણસ ઘરનો સંગાત વગા

"દેખુનો નથી. રાજીનેંગ વગાડવાનું ઘર નંગ સંબંધે પાવેછે!"

"પણ મારાંમાં મને મુખારદેનનાં ~~મને~~ શો દોષ? વિચાર

"મને અવિચારમાં શો દોષ? જે અવિચારમાં ધૂષિત કેરાં છે-કું વિચા-

"માં ધૂષિત કેરાં. પણ મારો દોષ નગરમાં મુકો — મારો દોષ

"તો પ્રકાર દલ અવિચારિણ છે મને કુદાચિત્ વધુકો? — વિચા

"મને અવિચારમાં આ મેકુ કુદર નથી?"

"પણ મારાંમાં મેરાંમાં દોષ આવ્યો કેમ? — આવ્યો

"માં આવ્યો. સંગાતિ મરકાંની — મને મનેનો ઉંચાંનો લોકો.

"~~વાર્તા સંગાતિ~~ ઉચ્ચ સંગાતિકે ~~મ~~ સંગાત વાગ્યો તેમાં વાગ્યો

"સંગાતિ કે ઉચ્ચને રાખિછે. મુખડિંગોનો સંગાતિકું કુલ મનુષ્યું.

"આ ચાકુર મેકુ કુમાંમાં સાર્કે રહ્યો તો ગાણિકુના ઘર આગાર આવો

"કુમુદસુંદરીનો મેકુ મૂનમંદે — નંગો ~~મ~~ સાંજેની કુલ મને

"શોર પાનકુમાંકે — કુલ પરિણામમાંકે ઉચ્ચારો."

"અને હવે તુષ્ટિકુલનું ઘર લોકુંકું" પણ —

તુષ્ટિકુલનું ઘર આવ્યું; રથમાંના સાંચારો મેકુ કુલાગ આવ્યો; નંદીકુ

કુંડનો કુમારદેવ આનંદવદનના વરણમાં પેઠો.

સૌરાષ્ટ્રનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

બુદ્ધિધન ઇતિહાસનાં ગ્રંથો એટલે તેના કુટુંબ એટલે વિદ્યાનું સિંહાસન ~~[illegible]~~ કહી શકીએ. ~~[illegible]~~ સૌરાષ્ટ્રની ~~[illegible]~~ કુટુંબ થઈ ગયાં અને ~~[illegible]~~ કુટુંબોનાં ~~[illegible]~~ કુટુંબોનાં ~~[illegible]~~ દીધાં અને ~~[illegible]~~ ઇતિહાસ માટે સિંહાસનો ~~[illegible]~~ ગોઠવી દીધી. પૂર્વના રાજાઓ સમુદ્રગુપ્તની પેઠે ગામ ગામ ફરી ફરીને એટલે ~~[illegible]~~ ઇતિહાસ, માટે સંસ્કૃતિ ~~[illegible]~~ ઇતિહાસ, રાજા, રાજાઓ, બુદ્ધિધનનો મહાનમૂલો ઇતિહાસ, માટે સંસ્કૃતિ ~~[illegible]~~ કુટુંબનાં કુટુંબોનાં, અને એમ એમ કુંડીકુંડી લાવનો કુવા બાંધી અને સૂંઘવાની પેઠે ઇતિહાસ તેમના સિંહાસન સમક્ષ લાવીને કુવા બાંધ્યા. વાંચો કરાં કરાં ઇતિહાસને બુદ્ધિધનના સંસ્થાના દિવસ ગાળી આવ્યા, એમ તેઓ ગાળી ગયા, ~~[illegible]~~ અને એવાં સિંહાસનો માટે, ~~[illegible]~~ વાંચતું સૌરાષ્ટ્રની, અને પોતાના સમયુદ્ધિધન ~~[illegible]~~ એમણે કુંડીના કિંમતનું ઝવેરાત મૂકી ~~[illegible]~~ કુવાની સમાધિમાંથી બહાર કાઢી કરવા બાંધ્યા. ~~[illegible]~~ બહાર બાંધીને ઇતિહાસ મૂકાયે તે જોઈને બાકી અને વધારે વધારે કુવા બાંધી, "અરે, આવા સિંહાસનો કુટુંબનાં કેમ બાંધીશું". ~~[illegible]~~ પોતે તેવાં વંશના ઇતિહાસ જોઈને સૌરાષ્ટ્રનો

મોટેથી ચીસો પાડી રડવા લાગી, મારુતિએ બાળકને
બેસાડી લક્ષ્મીબાઈ પાસે આંસુ પાડવા લાગી, ત્યારબાદ
ગોવિંદ પડતાં મુકી આંસુ લૂછી દુઃખીદુઃખી પાસે જઈ
બેઠાબેઠે ધીમે ધીમે ઠપકાના સ્વરમાં તેમને સમજાવવા લાગી.
"દુઃખીદુઃખી, આ વખતે મારું માનો તો ઠીક છે. હવેથી, એમના
"તેમનું તો કોઈ ઠેકાણું નથી. મને તો એમનું ઠેર મળતું નથી
પછી આવે મોટેથી ચીસો પાડી રોઈ પડું. એમણે કુંવરને
"કુંવર દીકું-કુંવરના દિવસ તો ભોગવવાનો એમને સાથીદાર
"નહીં, એમણે તો મારને ઉપરવાળાને ~~[illegible]~~ દેવ પાસેથી ~~[illegible]~~."
ગુમાવેલા દરબારમાં મારે પાછાં પાછાં રહીશું અને તેઓ સમાજે
ફેરવેલી કુંવરવાળાં વાળ મોકલવા ગામ છોકરાં હતાં તે મારને આ વાત
સમજવી ~~[illegible]~~ પિતાવેદક પણ શોક સમજીને પ્રસંગ ચલાવી
હતો.

કુટુંબિકોની ઉપાધિવાળા બનાવ પછી ત્રિભુવનના સંસ્કાર
કરવા જુદી ગઈ હતી. ઉપરવાળાં પ્રસંગ પછી કાલી વળી હતી.
~~[illegible]~~ નાનાની ચાલીની સગવડ અને ફુરસદનાને મોકલાવવા માંડ્યું
ગુમાન માનાવિનાના કુંવરના દિવસની કુંવરીને ~~[illegible]~~ પ્રસંગે ~~[illegible]~~ સાથે પરણી
ગયાનું માંડ્યું. ~~[illegible]~~ દીન અને શોક કેટલા સમાવતો
વેળો કુટુંબકુંદરી તેવા માણસના ગોઠવણીએ ત્રિભુવનપ્રસાદ ~~[illegible]~~ ની
અમલમાં વધારે રહેવે અનુકૂળ બની ફરી વળતો હતો.

"~~[illegible]~~ "બેટા, તું તો નમાતો બાપ દીઠ, ફરો!" એ દિવસ ફોટોગ્રાફની
પર પડવાથી પુનાલાલને નુસીનંદની ~~[illegible]~~ કેટલાક માનવી કુટુંબની
હતી તેમાંથી કુટુંબકુંદરીના કુટુંબમાંથી એક મહત્વનું નિકળ્યા ગયો હતો. બેઠાબેઠા

[illegible] ગયા પછી [illegible] અને કુટુંબસંબંધે [illegible] અને [illegible] ના સંબંધમાં એમ કે કેટલું દુઃખ દેવું હશે તેનો વિચાર કરી એ પોતાને કિંમત માનવા લાગી. પરસ્પર દેખાતાં બાળકોના આગળ મોટું કરે એ તો પતિસ્વભાવથી કેમ વિચારું અને પોતાનાપણાં સાટલા વિચારના હોવા છતાં નજીકને બધું દેવાં એ કેમ મૂકવા — એવો વિચારી [illegible] [illegible] કોઈ કેવા વિચારો સ્વીકાર કરવા તૈયાર કરે અને [illegible] તે કરવાનું [illegible] કાર્યે કેવી. પ્રકાશાભિલાષા કમલાએ પહેલાં બધાં બિચારે નાનાં [illegible] બાળકું કે 'મારાં સાથે છે' એ વિચાર પ્રકાશિત કરવાં કરતે છે અને [illegible] [illegible] પણ [illegible] તો આવી કેટલીક પરિસ્થિતિઓનો [illegible] વિચારી મનના સ્વાસ્થ્યને નાનાંથી દૂરાંતિકાલ કરવા તત્પર કેવી. આ કાર્યમાં કાર્ય આવવા સમર્થ કેવા પ્રમાદધનના [illegible] [illegible] કુટુંબનું વિસ્તાર કરવા લાગી [illegible] અને તેના ઉપર સંબંધ [illegible] માનસપ્રચાર કરવામાંડ્યો. દૂરાંતિકાલ બાળકોને કરવાની કુટુંબપ્રેમ [illegible] તેનો મનુષ્ય વધે અને તે કુટુંબના [illegible] પોતાને વશ છે એમ વિચારી સ્વકુટુંબનું [illegible] પ્રેમ [illegible] કેવું. [illegible] પોતાનું મન કેટલું દૂરાંતિ પણ કેટલું કરી કેટલું એમાં બાંધો નહ બાળકોને [illegible] કુટુંબ દૂરાંતિ રહેવાને ઉત્સાહી બની.

~~[illegible] સંબંધ વિચારો સંબંધમાં~~

પણ એકલાંમાં [illegible] સંબંધ વિચારો સંબંધમાં આવ [illegible] તેનાં અસ્વાર્થ [illegible] કરતાં હતાં અને પોતાપણાંથી [illegible] [illegible] હતો. બાકીનો વધારે ઈશ્વરને [illegible] વિકલ્પ કરતાં હતાં [illegible]

ઘરબાર ઉભેલા કુટુંબીઓને પર તેનાં દોરાં પડવા માંડ્યાં હતાં. અને ઘરમાં રહેલા તેના કુટુંબને તેની ખબર નહતી તોપણ પડવા લાગ્યાં હતાં. મધુર શીતળતા તેમને પણ ~~આનંદ~~ આપ લાગવા લાગી હતી. સમયેન સર્વમુપકારિ ભૂતમ્ તે ન્યાયે ~~લાગવાથી~~ સંપૂર્ણ ઘેના લાગવાથી સર્વ વાત અનુકૂળ થઈ ગઈ. અનુકૂળતાથી તેઓ દિન પસાર કરતું, તેના અભિમાનને ઠેકાણે નમૂના આપ, ઉન્માદપણાને ઠેકાણે ઘેનાવસ્થા આવ્યું, અને પતિવર ઉદાસીનપણાને ઠેકાણે આદર થયો. કુટુંબસુંદરી પરાજિતાવસ્થા કરતાં પર લાભ રહેવાયલાં મૂકવ થઈ. આ સર્વ શું લાગવાથી? કરતાં પણ તેના કેવાં કેવાં નમૂના શું આવી? કુટુંબીઓ અને સૌભાગ્યદેવીના એ દેખતી કે કુટુંબ પણ ~~ઉભાવાળી તેમાં~~ — ભાગતી પણ આવવાની તેમાંનાં આદેશોમાં આકર્ષણ પણ પણ લાગ્ય હતો. દેખાતા શેરુઓને પુત્રના દુઃખિયાં વધુનો સંતોષ એ કે તુટ કુટુંબીઓ પણ પણ નારી પ્રયાસોના સમાપ્તના વિચારના ઉદ્ગારરૂપ બન્યા.

~~વિચારમાં~~ વાતોમાં દરેક વાગ્યા અને સૂર્યના કિરણનું તેજ વધારે ચમકતું — વધારે ગરમ થતું ચોકમાં દેખાવા લાગ્યું તેમને સહેજે ઉકળાટ લાગવા માંડ્યો, અને ~~તરત~~ ~~તો~~ તાપ ન સહેવાથી સહેજ તેઓ ગાર્ડ આવવા લાગ્યાં. દુઃખીજીવ ઉભા અને દીવાનખાનામાં એક આરામકુરસી પર ~~નિદ્રામાં~~ નિદ્રામાં પડ્યાં. સૌભાગ્યદેવી ~~છ~~ એક ઈંગ્લીશ પર જેમ પતિના સિંહાસન પડી. ~~કુટુંબ~~ કુટુંબસુંદરી મોડી પર ચઢી. રસોઈઆને અને ચાકરોને આવેલ કરવાનો હુકમ કરી ~~ન~~ ~~ન~~ ~~પણ~~ પણ. તો તાકી પાછો ગઈ.

"માલી, આજ કરવાના શું કર્યો?"

"એક કારણ વાળો કર્યો — અમારી સિંહાણી કોઈ તો અમર નહીં કરે.

"કમ વાળી ગયા હો!"

"હમણાં, હવે કોઈક આવશે. ~~કુંવરજી~~ નૂતનચંદ્ર અને —" નૂતનચંદ્રનું નામ લેતાં કૃષ્ણકુંવરીના ગાલ પર લોહી ધસ્યું.

"બાબી, નૂતનચંદ્ર તો કોઈ આવું અયોગ્ય કેમ હશે તો આવશે?"

"એમ જ કે? આવે તો કોઈ મારા બલિદાન હશે."

"નૂતનચંદ્ર માણસ આવું છે કે?" બંને બાળકોના ~~મન~~ ~~તો~~ શંકાની ઉત્પત્તિ ~~[illegible]~~ નૂતનચંદ્ર પરત ~~કરી~~ ગયો હતો, અને આવિધિ મારો ~~જ~~ કોઈક તેણે ઘર ઘરમાં જણાતું. બાબુકુંવર ઉપરાંત સંતાકુકડીમાં હતી, ~~કે~~ ભોળા હતી, અને તે બાળકોને આવવાના કુરાના ~~કેવર~~ કેવી હતી તે વાત ભૂલી ગયાં હતાં. નૂતનચંદ્રના વાંકા કુરાં તેને ઘર પણ વિચાર કેવો નહતો. ~~કુંવર~~

કૃષ્ણકુંવરીએ ~~જવાબ~~ ન આપ્યો.

"~~બાબી~~, આટલા દિવસ થયા પણ એ ~~કુંવરિ~~ ~~[illegible]~~ "આવ્યા છે તે પોતાની કુંવર વિજયસિંહે તેનો કોઈ પત્તો લાગ્યો?"

"એ શું હશે!"

"કેમનો કુશળ. એમના માથે આવ્યાને ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ "કુશળ તેને એ બધાનો ખબર નહીં હોય?" વિચારમાં પડી કૃષ્ણકુંવરી બોલી, અને કોઈ બાબત વાત વિજયસિંહે એવું ઉચ્ચારવા માટે પ્રયાસ કર્યો હતો તે તેણે ~~[illegible]~~ પકડી લીધી ન હતી. બાબુ વાત બદલી "ચલો, મને લાગે છે કે ~~[illegible]~~ આવશે સમાચાર હશે અને બધાં "બધાં જ કુશળ આવશે. પછી તો ~~કે~~ કોણ જાણે કોઈ બાબુ "હોય તે રોકાઈ જશે તો."

"~~[illegible]~~

"તો, વરસોથી ખરાં. કોઈ હોય તો મારા માથેની બલા "હવે ~~તો~~ તમે ~~[illegible]~~ અને કુશળ ~~[illegible]~~ નહીં!"

"~~તો~~ ~~તો~~ પણ મારે ~~[illegible]~~ ગમતા ~~[illegible]~~ નથી."

"બધુ મારું. પણ આપણ ~~[illegible]~~ કરવાનું હોય તેમાં કોઈ ~~[illegible]~~

"હા ભાઈ. આપણે દલાડી ~~[illegible]~~ પર. એટલે એ. રોડ વાળો રોકાણે
મદદના માણસો? એ શું?"

"કુણે ભાઈ – બારણે બાઈસાહેબના ~~[illegible]~~ કુણે બોલાવે

"હા, એ વાત સાચી. બધાને કુતૂહલ નહીં. પણ આપણે ઘણે

"એની એ વાત?"

"પણ પેલાંનો તો ~~[illegible]~~ એટલું જ કુણ કુણ કરતાં લાગે

"મહાલક્ષ્મીની વાત નિકળતાં જ બધાં નાંખતાં હતાં"

"હા, મહાલક્ષ્મી હા. એનો મુદ્દો. પણ હવે એમ કહું છું?"

"ના, ભાઈ કુંવર કુંવરું કુંવરું કે તમે એમ કરો છો? "કહો, આ

"દરબારીનું કરાવાળ વાતો આવતી?"

"હા. બધે માંગણાં તો કુણ કિનાં ~~[illegible]~~ છે. પિતાજીને

"કેવાતે કુટુંબ કુટુંબ દુઃખ ~~[illegible]~~ પડયાં છે?"

"રોડ ખાનદાનોને માઠ:ઓને લીધે ત્યાં મરણ બને એ કુટુંબ

"કુટુંબરાજે આંદોલન કરાવ્યો તો બધું આવતું?"

"~~[illegible]~~ આવતું. આજ ~~[illegible]~~ મહા ~~[illegible]~~ તો કે આજ કોઈને

"આવતા દેતે!"

"કેવાતા મોટાં બાળક. કિંમતી આજ કુટુંબ કુટુંબ બધાં બાળ

"મુકી પિતાજીએ એ વાત મનમાં રાખી અને કુટુંબ કુટુંબ કીધું રાખે

"આવે આજ આ બધાં આવતો?"

"આવતો, એમને તો દર છે હજી! પિતા તે કુટુંબી ~~[illegible]~~? પિતાજી

"નોકર એ જ એ કુટુંબને બધું નહીં."

"કુણે, ભાઈ દેવ ~~[illegible]~~ પિતાજીની બાબત સાવધિક વિચાર કરે બાળ

"કુટુંબી કરે છે તે મહાપાપનું છે?"

"ના રહો. મહાપાપનું કેમ કરવાનું?

"કુણે ભાઈ – સ્વામીની બાબત સ્વી કુટુંબ પિતા કરે તો કુટુંબીને

"કેમ કેમ કુટુંબમાં? આપણે મારું મેળે આવતા કુટુંબમાં
"તેમ મારું આપણને મેળે કેવું નથી લાગતું."

"હા, હવે બરાબર કહ્યું. કહો આજે લિકુરસ્પાર્ટાના
"બાકીના રાજાને વિના કાંઈ કે ચાલો કહીં કહો બોલોને
"શું માટે? વરઘોડા હોય તો તો આવું, હો. વરઘોડા નહોય
"તો ઈશ્વરના વરઘોડા આવશે."

મનસુખિયાની વેવાઈ બાઈ. "ઈશ્વરના વરઘોડા આવશે"
એ શબ્દ બોલતાં કુમુદસુંદરી પોતે પણ મનમાં લોભાઈ ગઈ, કુમુદ
સુંદરીની પાસે આવું બોલી રહી, કે: આમ મુકી મનમોહન તુમારાબાંધુને
છોડાવ મનમાંથી કુમારી, હવે તેના વિચાર પોતે છોડી દીધા છે એમણે
ઉંડો મોહ પામી, અને આમ પાસના આવું સ્નેહભરી બોલી
બોલે બોલી રહી:

"બાબા, તમે કુટુંબમાં આવું તો આવું છો. તમે મને પોતે
"પોતાની આપ છે તેમાંથી ~~પોતે~~ લુલિયાએ કુટુંબ છે કે:

"કૂંડો તુંડો તોયે પ્રિયપતિ ગણીને મન કરું —
"વિચારો આવ્યા છે પણ મન મનાવે કુરૂ આવું —"

"~~આ~~ મારી પોતાનું નહન મનમાંથી મન કરું."
"આ લોકોનો તો બોલવાનો અલબત્ત કેવું છે. પણ બાબાની આવો
"નકારો કુંદન કુમાર તેને તોડીને લુલિયાને ઉભાડી આવો, ~~તો~~....

"અને બધાંયે હવે તો વરઘોડે વરના વિચારમાં કુટુંબ
સુંદરી બોલી ઉઠી અને બોલતાં બોલતાં આવા મોટા લુલિયાનું
નામ ~~લેવા~~ દાખલો ~~કે~~ પોતાને પણ લેવા લાગ્યું.

"હા, બાઈ, હા, ત્યારે અમે તે હવે વરઘોડા કેવું શું. પછી કુંવરી? તમે
"પોતાં, કુંવરે વરઘોડાની, અને આપો સંસાર વરઘોડો! વરઘોડાનું
"વરઘોડો."

[illegible]

[illegible] કોઈનું કશું માનતી નહતી તે બાબતમાં [illegible] [illegible] [illegible]

ગાલ ગાલ કુંદન કુંકુમસુંદરી અમાત્યકુટુંબના વધિનિ
અનુભવ રહ્યાં હતી, અમાત્ય-કુટુંબમાં પ્રવેશ કર્યા પછી
માં આનંદાનંદ-ઘટ વધવા લાગી, અને તેનો જય જોઈ
તેના સ્વામીના આત્મ સ્વાર્થવશે બની લિપ્સિત થઈ. કુંદ
કુંકુમસુંદરી ઓચિંત ગાંધર્વનામાં આવતી હોય તેમ સ્વામીને
જયજયકાર બોલવા અને તેના શત્રુઓનો નાશ
થયો; તાલિ કુંદન ઈશ્વર-ઈચ્છાએ પ્રવર્તતી જોઈ
સૌભાગ્યદેવી ગંભીર બની ઘણે કુંદી તવેકેના આનંદ-ઓચ્છવ
માટે કલાઈ બની હોય તેવી દેખાવા લાગી. કુંકુમસુંદરી
પણ તેના પાસે વધુ અર્થ કુંદની કુનકુલિ કેઈ અને
સર્વેને રમણીય બોલવા.

સર્વે દીવાનખાનામાં ગયાં. ઘડીક ઘડીક બોલવાં
વિદુરપ્રસાદ ઘડીક ઘડીક વિનોદ કુંદવા લાગ્યો અને
પરિવાર પણ તેને શેરણે રહ્યો. એમ શેરણે
અનુભવ કુટુંબીઓને પ્રેમ પ્રેમ આપ્યો અને વિદુર
પ્રસન્નતા વધ આપ્યો પ્રેમ અભિનવી. વાત કરતાં વેળા
થતી. આખરે રમણીય આવેલો કુંદાય અમારાં મુકુંદો મુકુંદો
કુંકુમસુંદરી દાસ્યત્વ દેખાવે, અને ચાલતી વાતોમાં વિનોદ
તો આવેલ રમણીય પ્રસંગ બોલ બોલ મહાન આકર્ષક. કુંકુમ
સુંદરીનું મન બોલ બોલમાં ભરાતું દેખાતી રમણતી રાજ
વાત્સલ્ય કુંદાયમાં ભળવા લાગતું. આવ મુકુંદ કુંદીની માતે
કુંકુમસુંદરીનો પ્રેમ-વ્યવહાર તેને ભણાવ્યો હતો, પ્રેમ
વ્યવહાર કુંકુમ કિંકરી તેની બાબત ઘડીક ઘડીક ભણાવી બોલો કુંદ

મનમાં રહી હતી, પરંતુ પિતાના અંતર-[illegible] મનુષ્યો તેની
નિંદામાં હતી, અને આજ એ નિંદામાં પૂરી પડવાનો
સંભવ તો નહતો — પણ દીકરાના અભાગી સંયોગ
સોનાના બાકીને પરિણામ બનાવતી પછી [illegible]
ભાગી. બધાવાત ભાગ્યની વરત માર્ગદર્શન અને પછું મન
વાંકું [illegible] લાગ્યું.

બધાના વિચારમાં પડેલા કુમારચંદ્રે અલગ અલગમાં
મળતા પહેલાં — મળતાં મળતાં કુમારસુંદરીને સોનાના
મનમાં ઘેલાઘેલા [illegible] લાધ્યા — એક વાર જોઈ — બીજા
વાર જોઈ — ત્રીજા વાર જોઈ — જોઈ ચાલ્યો પણ મનમાં
"કુમારસુંદરી! હવે આ છેલો મેળાપ!". વિચારમાં તે [illegible]
તેના વાર્તા અવિશ્વિત [illegible] રહી, પણ તે [illegible]
[illegible] કંઈ નહીં. દૃષ્ટિ આગળથી પણ જુદાં પડવાનો પ્રસંગ
[illegible] વિચારી તેણે [illegible] દેવા લાગ્યો. પ્રધાનના અભિપ્રાયો
ના કુમારના પડેલાને જોઈ તેનો [illegible] એ [illegible]
[illegible]. એક [illegible] નવાન હતા, એના વદનમાં
દેખાઈ આવતા મનના ઉદ્વેગ; અને રમણના કુમાર: [illegible]
સાંભળી કુમારસુંદરી [illegible] દેવા લાગી; "[illegible]" તેનો તેણે
કરવા લાગી; તેના દૃષ્ટિપાતને પ્રત્યુત્તર ન આપવામાં આવ
મુખ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ન રહેતો
[illegible] રહી, પણ મનનું સમાધાન કરવા રસ્તો ન મળ્યો.

કુમારસુંદરીને માર્ગદર્શન કરવામાં ન દાખવેલ દૃષ્ટા
[illegible] કુમારચંદ્ર મોડું જોઈ રહી, તેના દૃષ્ટિના માર્ગે સંધાતી
કુમારસુંદરીની દૃષ્ટિને [illegible] કરાવી, અને [illegible] [illegible]

ગયાં. કુલ અંગાર કર્યા — કુટુંબજીવનને ગુલાબજીકિયાનું મોંગાળ કર્યા — એ મોંગાળમાં એક આત્મા ઠરાવ કરી. સમય-સૂરજકાકી ~~[illegible]~~ દેખાવા રહિત સંગ ~~[illegible]~~ ગુલકુંજિકાનું ધ્યાન ખેંચ્યું.

"કાકી, આવ બેસો બાજોઠે — તો ~~[illegible]~~ એક એક "બોલ તો". કુલી ગમાવવા કુલકુંજિકાને ઉઠાડી બાજી અને ગુલકુંજિકાએ વાંચવા લાગ કર્યું.

મેંગાળમાં બારણે ~~[illegible]~~ શોરબકોર કર્યો. બધી વાતોમાં દોડ્યા અને ~~[illegible]~~ તો ગુલકુંજિકા બાજી બગડતા રમવામાં ફાંફાં છે અને બોલી કુલકુંજિકા નાંખવા ગયાં દેવા તેની પાછળ પડેલા ~~[illegible]~~ દોડ્યા. ~~[illegible]~~ શોરબકોરનું ધ્યાન રાખ્યું તે વધારે તે ગુલકુંજિકા સાંભળે તેને લાંબી કરવી. કરવાવાળિને અડકવું નહીં એવો અમારાનો કુટુંબ હોવાથી તેને ઘરમાંથી કુલકુંજિકા ~~[illegible]~~ ઉપરાંત કોઈ કહ્યું નહીં. ઘણાંએ તેનો સાથ ન દીધો અને એક એક અંગાર વાંચતું અમારાનો ~~[illegible]~~ બાજી લેવી તેની પાછળ પડ્યા. કુલકુંજિકાના ~~[illegible]~~ રહેવાં બોલ્યાં અને ગાંધીયે પાછળ બારણે, અને 'હો હો' કરતા ~~[illegible]~~ કુટુંબના કોઈ દોડ્યા. ગુલકુંજિકાને કોઈ પાસેનો આવ્યું ન દેખાયો, બાજીના મોટે ગઈ તેનો કોઈ ધ્યાન આપતું, પરસાઈમાં ~~[illegible]~~ કોઈ બાજી ન ચુકાયું, અને ઘરમાંથી ~~[illegible]~~ ગયાં અને કુટુંબના ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ બાજી તેમ તેમ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ બાજી પડી બાજી ઉઠી અને રાખી, કુલકુંજિકા તે રમતે

ભરવા લાગી. આમ લોકુને દેખે તોય આમ અને આમ દેખે તોયે આમ અને. એમ ડરતાં ડરતાં કુટિલ ઘર [illegible] આવ્યું. એ બોલી આ અવસ્થા [illegible] ઉપરની ડોશીએ બોલી ઉઠી: "દેખો, દેખો, એ [illegible] "રાંડને [illegible] કુમાર કુમારી બનાવ્યો તે મહાવીર" "બનાવો - હવ, રાંડ, તેણે બા - રાંડ, કાઢ્યો, નિકળી - દેખાવે સોળ કુટલી અને પુત્રાને વાવી બાવે ઉતરી સોળ ઉપર આવી. એ બોલી [illegible] આવ્યાં અને ઘરનું [illegible] ઉભાં.

આ સઉને બોલી મુકતુંતા [illegible] ગભરાઈ અને ડરી. [illegible] કુટરાઓ પેઠે લોકો [illegible] તેની પાછળ [illegible] [illegible] પરની અવસ્થામાં આવેલી પદ્મિન [illegible] [illegible] પરિણામપર આવવા ઉદ્દેશ્યથી એ વિચાર [illegible] કુમાર [illegible] બનાવ્યો. કુમારીએ [illegible] [illegible] વેરભાવ વિના રહેશે નહીં અને એ વેર લેવાનો પ્રસંગ [illegible] [illegible] પાસે આવ્યો [illegible] [illegible] ઉડતી [illegible] [illegible] [illegible]

પણ ઈશ્વરે નિર્ણય કર્યો અને નિર્ણય કર્યો. દોડતાં દોડતાં
ગયેલાને પાછળથી આવતા પકડવેલા માણસોએ મોટેથી
બૂમો પાડી અને ~~[illegible]~~ મોટેથી મૉન્સાગ્રેન્ડિયાના પગ આગળ ~~[illegible]~~
ઘૂંટણ ટેકે પડી. પાછળથી એક માણસ એ "મારો સોંપે"
કરતો આવ્યો અને એના ~~[illegible]~~ માથિર પગ મુક્યો. ઘૂંટણભર
પડેલો રહેનાર ~~[illegible]~~ પોલ્યાનો ~~[illegible]~~ સાથી ઉભો હતો તેણે
પણ આ માણસને વાંધો લીધો. એક બે ચાર વધારે માણસો
ગાડીમાંથી આવી પહોંચ્યા.

ઘૂંટણભર પડી નેગાર ઘૂંટણભેરિયાંની દાઢી ઉંચી કરી
બોલી ઉઠી: "મારો સોંપે — એ તો એક બાઈ." એમ
કહી લોકોમાંથી ~~[illegible]~~ પડેલાંના પાછળ કંઈ કંઈ કુતૂહલ
સંભળાવા લાગી અને ~~[illegible]~~ બુમાબુમ લોકોને ઉશ્કેરવા
લાગી. રૂમ એન્ડ સિયાર્ડ ચારેકોર નિકળી ગુટ્ટિંગનાં પાસ
કરાવાયેલા દોરડીનાં ટુકડાનાં અમક કરવા બહાર આવ્યો.

ફ્રેડરીકસેન, વૂલફાન, અને રૂમ પાસે ઉભાં ઉભાં
બાંધાબાંધ
નાસ્તા તોડાં હતાં

ફ્રેડ્રિક ડ્યુપોંટ પાછળથી ~~[illegible]~~ ગુલાબ ઉપરથી
ઝરતા હતા પણ એ તેનું બોલ્યું સાંભળતા પણ ન હતો. ફ્રેડ્રિક
ડ્યુપોંટ અને ગુલાબ બંને લોકોને દૂર કરવામાં રોકાયેલા પણ
તેનું કાંઈ કામ ન ચાલ્યું.

એટલે મૉન્સાગ્રેન્ડિયા ~~[illegible]~~ ખાસ પડકાર બોલ્યો:
"ઘૂંટણ, તું હવે આવ. આપણે બે જણ એકાંતમાં મળીશું."
પછી લોકો સાંભળે બોલ્યો: "સાંભળો, સાંભળો, આ બાઈ

[illegible] ગયા પછી પાછળથી લાકડી બોલાઈ ઊભી રહી.

"મુલકુ બહેન, જલદી ચાલો તો ખરાં! મરેલાંને "તે શું મારવાં?"

"તમે તે કેવાં કઠોરમાં લીધાં!" [illegible] કાંઈકુંઠાં ઊભાં "[illegible] આખાનો અવકાશ ઝિંગોરીને મળે.

"લાગો. કેવા કાંઈ ખોટું કરે છે!"

"પણ હવારે દુઃખીકુંદ કુટુંબનો તમે "ખો [illegible] છે."

"હા, પણ એમાં તો ખોટું લાગે તો કેવાં તે લાગે!"

"ના, એને તો ન લાગે. એ તો એવા છે કે એને "કોઈ મારી જાય તો તેને એ કહે કે જાવ!"

"પણ તમારે શું — તમને શેરી લાગવા ખોટું લાગે?"

"કેમ ન લાગે? મને તો કુટુંબી છે તો તો કું ભુલી "જઈશું ત્યાં! પણ એને કરેલું કેમ ભુલાય? એ તો "મારી મા હો —", [illegible] મુલકુઝિંગોરી કહે. કહેતી અટકી કે "તમારી આવું પણ મારી [illegible] મા". કુમુદબેંની [illegible] પણ ખોટું લગાડ્યું મને બોલી.

"હા, તેમાં કું ના કયાં કહું છું? ખોટું તો તમને લાગે "તે મને ય લાગે. પણ બહેન, કેવા કરે છે તે કરે કરે છે — તે "પ્રમાણે કરો. એક તમારું ધાર્યું કરો. અહીં આવો. મારું કહ્યું કરો — "પછી [illegible]!" તેવા [illegible] કહ્યું શાંત કરે તેમ ઉત્તર મુલકુઝિંગોરી નરમ પડી મને લડકતી લડકતી બોલી:

"[illegible] બહેન, [illegible] કેવી કરે છે તેમ કરું. [illegible] "[illegible]

સુલક્ષણાએ કંઈ કુકુલાટ સાંભળ્યો. રામ-
ચંદ્ર અને ~~[illegible]~~ સમાલ્યના બંને સિપાઈઓ ચેતનાલ
સાવધાન કરી બધા ફોટ રહ્યા ઉભા, અને એ ઉતાવળિયાએ
"કુટે, કુટે, હવે આનું શું કરવું છે? મને રજા
"આપો તો ~~[illegible]~~ પિતાજીને કુશળ સંદેશો મોકલું"

"હા, હા, એને તો એ જ ઘટે" — બોલી ઉઠ્યા
પાછી ઉઠ્યા — "મરાવો સંદેશો એને!"

"સુલક્ષણાબેટી, એમ કરો ત્યારે જ મરાવો"
એટલું જ્યાં સાંભળ્યું ત્યાં ~~[illegible]~~ બાળા એટલું જ્યાં સાંભળ્યું
એટલું કુંડળી કૈંક તે ~~[illegible]~~ સુલક્ષણાના મોઢાં
ચાલ્યાં.

"રામચંદ્ર, આ બોલો આમનું કરવા કહો? તે પાછું
"એમને" — કરતાં કુકુકુરી કે મૌનાવસ્થામાં બોલી, ~~[illegible]~~

"બાઈ, તમે આમને કુશળ નહીં. એ રાંડે તો તે કામ
"કર્યું છે તે મ્હોંએ કુટવાયે એવાં નથી. એને તો કરતાંયે
"બીજી સજા તે આમને કુટેલા લિખ્ખા આવે છે." — "અરે
"બહેન, તમારાં ~~[illegible]~~ આવું બીજી ~~[illegible]~~ આમને કુટી
વધારાની ~~[illegible]~~ : કુંડી કુંડી ઉઠ્યાં આંસુ પડવા માંડ્યાં.
માઈની વિરહવ્યાકુળ સાધનાનું ફળેલા વ્હેતે કુંડી કુંડી
ઘટ ફોડ્યાં હતાં, કુંડી કુંડી ~~[illegible]~~ મરણ ઉદાસી તેમાંથી
વ્હેતાં, હોકારાતાં, અને ચિત્રોદર ~~[illegible]~~ લાલચ, કુટ, મુકા,

અને અહિંસાની તો નામ પણ નહોતી હતી, કંઈ કંઈ લોકો
ખિસ્સામાં કટારો હતી, કિર્દીકને દૂષિત કરી હતી, અને
દૂષિતને ખિસ્સાની માફિક રાખી હતી. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ પોતાના સ્વાર્થ સિવાય બીજું કંઈ ~~[illegible]~~ વાત
વાત કરવા સૌભાગ્યદેવી અકુશળ લાગતી હતી એવા
અપવિત્ર સંસારમાં એ તો પોતાના કારણે પણ પવિત્ર થઈ
રહી હતી — અહીંનું પ્રલોભનોથી ભરેલું અને ખિસ્સાની
ખબર નહોતી. પોતાના ઉપર ઢળેલો ભુલાવો તો ~~[illegible]~~
તેના અંતઃકરણે ઘણાંક દિવસથી મટી ગયો હતો.

સહેલીએ અને ઉદ્વેગભરેલી અલકાંગિણીએ બોલી: "કેમ
"બહેન, કેમ તો બોલતી નથી. તમારે શું કરવું છે?"

"કેમ કરું? મારાથી સમજાય એમ જ નથી."

"હા, કેમ કરું? તો જાણીએ જ છીએ ને. અલકાંગિણી
"દરિયાકાંઠે અને ઝોડ્યા પિયે, ઘરબાર વિનાનાં કોઈ છે તેવાં સાધુ
"ઘરમાં રહીએ, અને સાધુની સાથે જઈએ — તો કેમ કરું
"— એને સોનાનો સૂરજ ઉગે!"

સૌભાગ્યદેવીનું અંતઃકરણ એમ કુમાર્ગે ચડેલું મટી
ગયું. ~~[illegible]~~ અલકાંગિણીના ઉપર પ્રસન્ન થઈને બોલી: "કુમુદ, કુમુદ!
"એમ કરીએ તો શું ખોટું ખરું?"

કુમુદસુંદરી ~~[illegible]~~ અલકાંગિણીની બાજુ ફરીને બોલી: "બેન,
"મારું કંઈ કરવું એ લોકોનું કામ છે."

"ના, એવું સમજતી નહીં. જુઓ, તમે એક

"કોનો મહી વધ્યાં ખરાં!"

"ના, ના, આ તો હું સ્વેચ્છાએ વાત કરું છું. [illegible] લાગે છે કે [illegible] એમને જુદે રેકારણે [illegible] "રૂપાવતી તે [illegible] સાંજ પહેલાં બંદોબસ્ત કરો. પછી પિતાજી "આવો ત્યારે ઘરની વ્યવસ્થા કરશો."

"હા, હવે બરોબર; પિતાજી માત્ર આપણાં કુટુંબે [illegible] પરિણામે [illegible] ઘણા. [illegible] ઉંડું ન લાગે. [illegible] [illegible] "હા હા" કરતા લોકો વિદાય. [illegible] "આવો ખરાં ખરાં [illegible] બોલી, "[illegible] "[illegible] કરવાનો [illegible]! [illegible] "કરું કરું." આટલું બોલી તે [illegible] [illegible] [illegible]

"ગુલાબ અને લીલો રંગનો ગોટ હતો! હજુ હજુ મારી
"ઘબરાઈ ગઈ — અને આખર પર બારી આવ્યો — પણ,
"કંઈ નહીં ગયું!"

મારુના સંગ:કુટુંબિક આવતા કિંમતી કુટુંબોની
[illegible] પ્રેમસંબંધોમાં પડી [illegible] મહિને ઊંડા પરમાં પેઠી.
પરમાં સર્વ મોડીપર દરવાજા હતાં. દાદરપર દરવાં દરવાં પાસેના
[illegible] ગુલાબીફૂલનો ઝભ્ભો પડી ગયો હતો તેમ કુટુંબોમાંથી
પડી અને ઊંચી લાવી. મોડી ઊંચે ચડી તો ગુલાબીઝભ્ભા
વાળો કોઈ હતો અને નાસ્તિકોમાંથી કોઈ વિષય ચાલે
હતો તે વિષય ચર્ચતો હતો. ચોરણામાં બારણે પગલાં
સંભળાયાં અને બારીએ બહુ છે તો ઉતરાણ નાખવાં
બાકાં. દીવાલોના બધા સંપૂર્ણ દેખાં અને બુદ્ધિબળે ગાળ
નાખોર બનવાં બની ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ — ને હવે પોતી પણે આવવાળા બહુ બારીક અનાથોના
દરવાજા ઉઘાડ્યા સંભળાયા અને બાર કારમાંથી ઝેરાં
~~[illegible]~~ બહું દેખાવ ~~[illegible]~~ બગડી ગયો કાંઈ ઝડપ પડી
ગયો પોર આવ્યું અને બારણા આગળ ઊભું રહ્યું.

ગુલાબીઝભ્ભાવાળી કહે "આ બધા કુંડ અત્યારે સંતોષાયા
"હશે!". ઘડિકુંપડિકુંપ કારણ બનાવ્યાં પછી નાસ્તિકોમાંથી
બહુ "એ તો એમાં — કારમાંથી નીકળતાં તો રહેવાય અને
"નહીં તો ક્યાં જાય! "હવે ~~[illegible]~~
"કારમાંથી પર ચડવાનું!"

વનલતાના બોલ: "મારું વહાલ, હવે હજી સંદિગ્ધ
"હવે આ શિલાલેખમાં નોંધાયેલ લખાણ નથી — હવે તો
પ્રત્યક્ષરૂપે લખાયો — હવે તો આ કોતરીને મેં કેદ કર્યું.

તારીખે શિલાલેખ વાંચીને કિંમતી રત્નો અને શિલાલેખ
માંથી વાંચીને ઉતારી લઈને પોતાના ગળે. [illegible]
[illegible] ઉપર [illegible] તેમાં
તેના પરના દુઃખોને વાંચીને વાંચીને અને આવતાં આવતાં
નાંખે છે, "મારે પધારવી જોઈતી હતી, મારા સંગીત અને મારી,
પછી કોઈ મારાં નોંધાયેલાં મારી, કોઈ કોઈ મારાં નોંધાયેલાં
વિદુરશાહ તે ગાંધર્વ દેશમાં અને અને તેમ તેમાં પ્રત્યક્ષ
દેવા [illegible] સંદેશવાહક વાંચો.

[illegible] અમારાં
કરકરેલાં પેટાળ-વાળાં ગોળાકારો, અમારા કેવા અને પોતાની
લિંગુના [illegible] અમારાં પાછાં દેવાં કરવા [illegible] [illegible],
ગુપ્તચર કેવી વાંચો, [illegible] વાંચો વાંચો [illegible] [illegible]
નાખ્યા, [illegible] તેમાં પાછાં [illegible] [illegible]
દેવાં ; આ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

દિવસમાં [illegible] મહારાણી ફેરવેલી તેમ જ મહારાણી માતા-
પણ [illegible] આવે પણ [illegible] પોતાના પતિના સુખને
સુખ માનતી હતી — [illegible] પતિના [illegible] સંપૂર્ણ-
સૌભાગ્યવંતી [illegible] સંતોષમાં [illegible] માનતી હતી.

[illegible] પછી તે પછી એક દિવસ સૌભાગ્યમાં વૃદ્ધિની
ઇચ્છા થઇ; [illegible] દેવીઓના ફરતી તેમી આંખે દેખતી
[illegible] દેવીને ફળી, તેમી મને મહારાણીનું [illegible],
[illegible] વિદ્યાધરીની ઇચ્છા થઇ, અને તે સંબંધે મન
દેવા લોકોને લિખ [illegible] [illegible] લાગ્યું. પરંતુ
મહારાણી પતિવ્રતાપણે તે દાસ્ત ઉપર [illegible]. અને [illegible]
[illegible] કુટુંબ અને સગાં તમેલી સૌભાગ્યદેવી સંબંધ-
સંબંધી [illegible]. [illegible] ત્યાં તેમી ખુશી [illegible] ઘરમાં ફરી
મારી તેમી હતી. [illegible] તે ફરતેમાં [illegible] રહેતાં ઉપર
[illegible] [illegible] મહારાણી હતી અને [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible], [illegible], અને [illegible] [illegible] ઇચ્છી [illegible]
હતાં. તે ફરતેમાં કુટુંબ [illegible] હતી.

પ્રકરણ ૧૫.

મહારાણી [illegible] —

દેશમાં જેમ સંગઠ્ઠન અને સાધનોની પ્રગતિ
સ્ત્રીજુવનથી પ્રગતિ કરે છે. જુવતી બુદ્ધિ અને હૃદયે
ઘણું મહત્વ સાધવાનું હોય છે, માટે તે સંઘ બાંધી
રહી શકે છે, અને જુવનશક્તિનો ફેલાવો છે. આ ~~[illegible]~~
પછી વેગવિનાની સંસ્થા તો અસંગઠ વેરવાળા હોય છે,
સાધન કે સાધન ~~[illegible]~~ સાથે ~~[illegible]~~
વધતા હોય છે, અને ~~[illegible]~~ સમયોચિત
નવા કુલવાતો વધી વધારે હોય છે. મધ્યકાળ તે
ક્ષત્રિયનો સમય છે. ~~[illegible]~~ આ બંનેનું પરિણામ એ
થયું છે કે ~~[illegible]~~ સ્ત્રીમાં અસંગઠિતતા સંબંધે કંઈક નવાઈ લાગે છે, ~~[illegible]~~ કે
સંગઠ્ઠનમાં ~~[illegible]~~ સુંદર સંસ્થા વિકાસવાળી ~~[illegible]~~
બને છે, અને ~~[illegible]~~ તે દૃષ્ટિએ વધી જુવન સ્ત્રીને વધી
થયેલ સંસ્થા તો સંગઠ્ઠનસ્વરૂપ હોય છે. ઉલટ ~~[illegible]~~
જુવતી જુવનશક્તિ સ્ત્રીમાં મોટું પાત્ર છે. ધર્મસંગઠ્ઠનમાં
દીક્ષિતવર્ગદ્વારા સંબંધ રહેવાથી સ્ત્રીના આ ગુણો સંઘને
સેવા રહી સંભવ આપે છે ~~[illegible]~~ પણ તેમાં
~~[illegible]~~ કુટિલતા અને અસ્વાભાવિકતા આવે છે.
વેશાવડે તેનું પ્રકટન અનુકૂલ દિશામાં થયેલું
આધુનિકસમાજે દિશા ધરાવે છે, અને બાહ્યદિશામાં
પલટાં જુએ છે. આધુનિકોનાં તે સ્વતંત્ર નથી

કુંભારે નગરો આધાર લે છે, કુંભારે કુંભારનો આધાર
લે છે, એટલે કુંભાર કુલાલ શિલ્પિ એના રૂંધણામાં નગર
નગરના આધારને વગરો છે, અને પછી આખો
ઘોડાની નથી આખાનો ઘોડાના ઘડનાર સંબંધ
ધરે છે. કુલાલશિલ્પિની સામાન્ય દશા રહેનાર
કુટુંબને આ અનુભવ સામાન્ય નથી

શિવાનામાં કુટુંબો નગર નીકળી ગયાં
ત્યારે બિરી પડ્યા તે વખતે કુટુંબટુંટી ઘણી ઘોળાઈ
ગઈ હતી દરેકના આધારો કુલાલ હોતા છે તે તૂટી
ગઈ, અને ઘોળાઈ પછી એક બીજા કુલાલ હતો તેને
વરણે લોકો લાગી. આ બીજો કુલાલ મારા
હતો. તે પોતે પણ પાછી વધે કુટુંબટુંટીનો વધે
હતો. પોતા કુલાલમાં કુટુંબટુંટીની દરિદ્ર દશા તે જોઈ
ન શકતાં મારી પોતાનાં કુલાલોનાં વધારો કર્યો હતો
પૂર્વના કુલાલ હતી કે કુટુંબટુંટીને દરેક દરેક ઘણાં
આપવી. કુલાલોના આવે વધેલાં ઘણાં
અને ગામના આધાર કુંભારને વધારે આવ્યા
પણ કુટુંબટુંટીના દરેકના મુકી દીધો અને કુલાલ
કુંભારે આધાર કુંભાર. એટલે દરેકના આવું કરવે તે કુલાલ
વધેલા લાગી. નિઃસ્વાર્થ ભાવથી કુટુંબટુંટી
ઘણા આધાર વધેલા લાગી. કુલાલદેવ બિરદ ન

નારીનું મન સૂરસમલજીનું દુઃખ જોઈ લેખાં ન રહ્યું.

સૂરસમલજીનાં બાઈ લુકિમાંદેવ મુંબાઈનાં ઘર
વાપરી લીધાં અને ત્રીલોચન લાઠીને રૂપરાણાં ઘડી લીધાં.
સાહેબજીએ વાપરીને મળ્યાં કે કહ્યું કે મળ્યે મરણે
પછી સૂરસમલજીની નાનાં સાહિબી અને મુનીમ લોકોને તેડાવ્યા
સંઘવાર લુકિમાંદેવનાં આવ્યાં હતાં. સંઘવાર માટે
સમાચાર મોકલ્યા અને હતી, ~~અને~~ લીંબડા ઉપર ચુકે પછી આવી
શેઠની ન હતી, ~~અને~~ પરંતુ પોતાનું ઘર કરતી અને પોતાનું
ઘરનું કેવું છે એ બધું બાઈ મુકવાના હેતુથી કેવાયાં
ન આવે એમ કરતી. સંઘવારી મોટું પેટ રાખી ઘરડાં
રાખ્યાં તથી અને સાધુનો સમાજ નાનાં પછી આવતાં
હતી. લુકિમાંદેવી બાકી તેના ઉપર પ્રીતિ રાખે હતી અને
સૂરસમલજીના મરણ પછી કોઈનાં પછી સમાજ કરવો અને
બધાં માન આપવાં. તેના પછી ઘર પુરુષ ચારિત્રે વર્તવાનો
પછી સંઘવારી રાખતી અને તેનાં દિવસે મુનીમ
નાનાની સેઠ કરવાનાં ~~સેઠ~~ વિચાર કરે. મુનીમ પોતે આવી
તથી કે આ બધું સૂરસમલજીનું ઘર અને વહિવટીમાં
લોકો છોડવો. એને સોનાના રાખી સંઘવારીની સોડેમાં
—અમારે— લુકિમાંદેવે એક ઘણા પડાવ લીધી. મુંબાઈવાળી
દોવાને બધે તેણે ના દિમાન ચલાવી લીધી પછી ઘણા ઘર
વાળી મહાર પડ્યા પછી દુનિયરુપે બધી બોલવાની બાબત

[illegible] ગુરુ [illegible] પધાર્યા. તેવે પછી દીક્ષાના [illegible]
માટે તેના મનમાં વાત નહતી. ગુરુમહારાજે તો પધારતાં
જોડાવા કહ્યું હતું, પછી વધુ ગરાસ પછી માટે વાત કરજો
"મોટી બોલા મોટા કોલ" એ ન્યાયે તેમના કુટુંબ પ્રમાણે
મહેલ વધુ ઉંચાઈ કોટી વધુ રહતી હતી અને [illegible]
[illegible] વાત હરિવલ્લભજીને જણાવવા કરવા હતી. એક
કરતાં કરતાં ગુમાન ઘેર આવ્યા. તે લક્ષ્ય કુટુંબના હતી,
અને [illegible] દીક્ષાના લીધાબિર નથી તેને બાધકાર કરીને
[illegible] રાખતી હતી. દીક્ષાના લીધાબિર [illegible]
[illegible] ગુમાનજીને [illegible] [illegible] લિખવું હતું.

હરિવલ્લભજીના તેવો કુટુંબના તેવાં સમાચાર હતાં.
લિખાણ [illegible] બાધકાર તેને [illegible] હતાં અને તેવિષયમાં
કે મોટા મોટા [illegible] વિદ્વાનો તેના આગળ હતાં તેવે
ઘેર વિદ્વાનોનું [illegible], તેના [illegible] [illegible]
[illegible] દ્વારા [illegible] હતાં, [illegible] અને [illegible] મુખ્ય
નથી મહારાજાની [illegible] [illegible] આ વિચારમાં [illegible]
[illegible] હતો. આજે હરિવલ્લભજીને રમણલાલ તેવો કોઈ વિદ્વા-
નોના [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible]
[illegible] તેનું [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] વિદ્વાનોને [illegible] [illegible] [illegible]. ગુમા-
ની [illegible] [illegible] નથી [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] અને તેમ તેના [illegible]

ઉજ્જયિનીના રાજાએ જ્યારે નિર્ધન સંગતિમાં ઉજ્જયિનીનો
સર્વાધિકાર બાકુને કુટુંબ દૂર રહેતો બાળ લુબ્ધ-
કોટનના નાગરોમાં પુત્રને પરિચય આપ્યો.

તે સૂત્રધારોના અતિશય રૂડું ઘણા કુટુંબના
મને વિદ્યાના દોષોના મારો વડિયા વિદ્યાર્થી માટે મૂકવા
સંકેત બધુઓના પિતાના સંબંધી અને ઘણાના ઘણા સહા-
ધ્યાયી દોષાથી પરસ્પરને બાળ આપતી પિતાના વર્ષ વર્ષના
વધારે વધારે માટે દેવી. પણ વિદ્યાર્થીઓની પિતાના
સંબંધી મારી પડ્યા. પણ આ પિતાના વિદ્યે વિદ્યે વાર્તા
ચલાવ બાકી.

લક્ષ્મીકોટન સંગતિને બાધે કુંડીક ઈંદ્રોત્સવ પ્રા-
ચીનો વધતો હતો, મુખ્યાધિકારી નાગરકુમારો આનંદનો આ-
મંત્ર હતો, કાર્યકલાપના સેકુંદે સંગતિ ઈંધનિયોમાં
મહોત્સવ હતો, ગુરુ નગર દેવતાનો પરમાર્થી પ્રણામ હતો,
પરમાર્થી માં સ્થાપી પણ રહતો, લોકોત્સવનો લોભી
હતો, ઈંદ્રોત્સવ વ્યાપારિયો નગર આનંદરસનો પ્રસંગ રાખતો,
નેગમ પોતાની ચેષ્ટા બધા બધા પ્રસંગ ઉત્સવ કરી લોકોનો
મને રોકતો, અને ચારે તેને વસ્તુમાં દેવોનું માન મેળે આવતું
ગણકર મહોત્સવ "ઈંદ્રોત્સવ" માં ન તો બાકી અને "ઈંદ્રો-
ત્સવ" માં તેને આનંદ દેતું. આ નગર દુકાન વ્યાપારમાં
આવી રહી બાકી નહી.

"દિ લૉસ્ટ લાઈટ" નામનો તથા અમારા દિલ્લી
ખુબચંદજીના, "સૂર્ય [illegible]" નામનો તથા [illegible]
મુંબાઈનો અમારા [illegible] કારણથી કે [illegible]
નરેંદ્રશેઠ, ઉદયનો રેડ ગ્રેનેડીયર શેઠ [illegible] તથા,
દિલ્લી દેશીવકીલ શ્રીરાવ મુખારે, અને પારસી [illegible]
સુબોધરાવ, એવા એવા અનેક રૂપરસોનો પ્રદર્શનનો
અંગ હતો. [illegible] મેજીસ્ટ્રેટ
ના એક અનાથાશ્રમ વાસે શેઠ પ્રદર્શન [illegible]
કિ પ્રેમ બતાવ્યા હતા.

આ સર્વ સમાચાર [illegible] લઈને શેઠજી [illegible]
પત્ર સારી પ્રતિષ્ઠા હતી. [illegible] રત્નાકરજીનો [illegible]
અંદાજ વિદ્યાચતુર કોઈ કામસંગે મુંબાઈ આવતો તો
સ્વદ્યાલિના પ્રતિષ્ઠિત શેઠ પ્રદર્શનને ત્યાં જ ઉતરતો.
શેઠનો [illegible] પુત્ર સુરસ્વતીચંદ્ર વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં [illegible]
વિદ્યાચતુરના અંગાનાં પુષ્કળ આકર્ષાયો અને એ બાબતની
પુષ્ટિ, વિદ્યાની દોષ, નામના, વિનય, [illegible] સંસ્કારપણ, સંગીત
નાટકના અને એવા એવા ગુણો [illegible] વિદ્યાના અંગો વિદ્યાચતુર
સંસ્કારપણાના વખાણ કરે. [illegible] તેનો સંસ્કારીપણાનો ગુણ વિદ્યા
[illegible] ગૌરવ [illegible] સમજીને વધુ તેને ઘણું પ્રિય લાગ્યું.

"ફૂલ નો વિવાહ" એ સમયે આવા ઉત્સવોનો આવો
ઉત્સવ પદ્ધતિસરનો પ્રચલિત નહોતો. [illegible] કોઈ કામસંગે

[illegible] વાત [illegible] ગયું. આ પછી [illegible]
[illegible] ગામનું તેને [illegible] વિદાય કરી [illegible]
[illegible] વાત [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] રહેતું. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

કરવા, અને બાકી મને બધા કરતાં. બાબાએ પોતાના કુમારો રહ્યો તેનું મારું બધા સાથે મનમાં ~~[illegible]~~ બનાવ કરીને માંગો મકુવા ~~[illegible]~~ કરતો, ગુમાવ ઉભા લોક સાથે સાથે સાહિત્યમાં ઉભાવવા ~~[illegible]~~ અને તોડવાના બનાવ કરવા બાકી, અને પોતાને ~~[illegible]~~ પોતાનાં બાંધવું મનમાં વધારવા લાગ્યા, રાખી, ~~[illegible]~~ તેણે મનમાં વિચારતી, સાહિત્યિક રૂપે, ~~[illegible]~~ બાબાનો મારે ઉપયોગ બાકી. "વિદ્યાધરનું લોક બાબા કરવાનાં કોઈ કરવા લોકો? બાબા કરે તો હું માનસોમાં રૂપે અને ~~[illegible]~~ વારકરવાળા તોડ બાંધીને તોડે પોતાનાંથી વધારું." આમ વિચારી કોઈ કોઈ મારે વિદ્યાધરનું તોડવાના કરવાળી. વિચાર કરતાં બાબાનાં ~~[illegible]~~ કોઈ વાત કરી કે વિદ્યાધરનું બાબા ~~[illegible]~~ ઉપાય ~~[illegible]~~ કરવા. મુશ્કેલી ન લાગે અને કોઈને ~~[illegible]~~ કરવાનું બાકીનું લોકોને તેણે વિચારવા બાકીના વાંચવા કરવાની.

સૂરજનારાયણનો વિચાર પણ વધતો. સૂર્યનારાયણની કુમારીઓનાં તે ચંદ્ર-તેજ પોતાનાં મનમાં રાખી અને તેમાંના વધારે કરવાના પોતાનાં પણ મનમાં રાખી. ~~[illegible]~~ પોતાનાં અને પણ વિચારો વધારવા ~~[illegible]~~ (Origine), "મૌલિકતા[1], ~~[illegible]~~ (ચાલ) વિચારો તેણે નવાં લાવ અને તમે કરતાં પ્રભાવ વિચારવા લાગ્યો. મનમાંથી પણ, પરીક્ષણ, અને બાબા સંબંધે તેના ઉપર પોતે રહ્યાં. તેનું મનમાં (બાબા) સાથે-વિચારવાનું સમાન, ~~[illegible]~~ રહ્યાં અને તમારાં ઉપર મકુવા વિચાર, અને વિચાર-સંબંધ

---

[1] ~~[illegible]~~ Originality, બાબા કરતાં ઉભાવ કરવા કરવાની રીતિ.

[illegible] સંગાથે [illegible] સંગાથે અને
રૂડાબાઈ [illegible] સંગાથ તેમાંનાં કેટલાં [illegible].
[illegible] સુધી [illegible] ત્યાં [illegible]
તેમાંનાં [illegible] આવવા પામ્યા નહતા. [illegible]
[illegible] અને કુંતિબાઈ હતું. [illegible]
[illegible] મુખ્ય [illegible] અને [illegible] કુંતિબાઈ [illegible]
[illegible] રહીશ [illegible] ન [illegible] [illegible],
[illegible] ન [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [

ઉગાર કુમારપાલનો નમસ્કાર કરીને કહ્યું. પછી તે સૌભાગ્ય
તેની સાથે દેશના પરિવાર અને બીજા બીજા કુંડ કુંડ પાણીના
ઘર સુધાના ફૂલ વેલાઓ કલ્પવૃક્ષપર જેમ તેમ કુંપળવાળા લાગ્યા.
~~[illegible]~~ તેનું શિવનાં પછી
શિવાદિક કુમારે કહ્યો તે સાંભળે શિવાદે રોકવાના મુકુંદે તે
માનતું નહ કેમું. શિવાદિ પ્રમાણિકો તે કુંડ ક્યાં? બનાવો
રહ્યા નહીં સુધા કુંડ ઉપર? અમારે મને નવાં નવાં નવીનિ
શિવ આચાર્યે ઘેર કુંડિકુ શિવિતો રોકવાપણે દોષી, પ્રભાતે કુમાર
કહેવાયો રાજાધિરાજને સોપ્યો કુમારે સોપ્યો, અને કુમારના
કુંડોમાંથી ~~[illegible]~~ કમાનું કુંડલ ઉત્તમ શિવા [redacted] પછી સોનાને
તેને રત્નમય સોનાના નાડીમાંથી ~~[illegible]~~ તાનું ગોરો લઈ કુંડી પર
પછી કાંઠે અને તેના લઈ પોતાના મોઢે ઉઠિલાઈ ગયો તે પછી ઉપરથી
લઈ લાધો, બરાડું તે નહી સોઈ રહી, શિવાદે ~~[illegible]~~ નહાવી, કુંડ
ઓર ઓરડાના રૂપના, લાંબા સોઈઓના બરાબ લીધો, અને ગરીબડી
પોતાના બાંધ્યા ચાલી! ~~[illegible]~~ શિવાદ રોકવાને કું ચોરી કુંડ
તે શિવાદ તેના નવાં પરણાવ્યા કાલો પણ કીરતાલાને તો તેણે
પોતાના પરિણામ નવાં પણ વાત નહીં! કુમારે કાંઠે - બીજાવાર
-ત્રીજાવાર કાંઠે — કાંઠેના ઉદાસી બોલ્યા. સુદર્શનાદેવીના
કોધરૂપે — નગર બાલાકે — ~~[illegible]~~ શિવાદે તે મોટે પાપ-પાપ
કહી. કુમારે છાતી ભરતો કહ્યો, રોમાંચ અનુભવ્યો, અને
ઉત્તર બોલી કાંઠાવાળે ઉઠું બોલી રહી. "મારો પ્રિય -શ્રીકર-

"અપરાધી — એ [illegible] આ અહીં! [illegible] કાયદા કાયદા
"મારા ઘેર આવો!". એવાં કાયદાઓ બાકરાં કુટુંબ
એ પરિવર કાયદા બનવા આવેલો — કાયદા વધુંકું એ
વિચારને ચોરીનાં ચોરીનાં લેખાવે — અમારું આ
કુળ કરતું તે કુળ નહી. "મારા ઘેર"! એ આવું? "અપરા
"ધી" વધુંકું કેવું કેવું વિચાર કરી, કેવું કેવું વિચારવાળે
કેવું કેવું કારણ કરી તે કરી આખરે "મારા [illegible]" અને
"અપરાધી કુટુંબ" એ [illegible] વિચારો અર્પણ કરવે. એમ
કુટુંબને બાકે પકડી — કુટુંબને [illegible] આકરણ — [illegible]
મૂકી — કાયદા [illegible] [illegible] અને [illegible] કરવા કરવી [illegible]
[illegible]ને [illegible] વિચાર કાયદાઓના [illegible] એ પ્રયાસમાં.
[illegible]ને કાયદા [illegible] [illegible] [illegible] વિચાર કરી [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible]ને [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], અને [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"માફી, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!"

[illegible] પછી ધીમેથી ધીમેથી [illegible]
[illegible] નોંધ લિખાવી [illegible] ઝડપે [illegible].

"[illegible], [illegible] [illegible] [illegible]!" [illegible]
[illegible].

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]?

"[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]."

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

પછી તાત્યા વિચાર કરે — કરતા કરતા તે બોલ્યા.

દુરાગ્રહથી ~~[illegible]~~ ઊભો રહ્યો, ~~[illegible]~~ કરતા તાત્યા, અને કહ્યું.

"સંકટના, હું તારા નથી સમજ તારા વાત
"કે તારા કરતાં મારો ~~[illegible]~~ વિચાર નથી!"

"તમે તાત્યા તે વિચારે કે તમારા કરે."

"તમ બરાબર મારું સંતાપ કરી પછી મારું
"દીકરી તો ~~[illegible]~~ છે અને તેના તારા મારા કરે તો તમને
દીકરી ન દેવાય."

"પણ હું તમે તાત્યાને તે વધુ ~~[illegible]~~?"

"ના, એ તો તારું તેમ તારા સંતાપ. સંતાપ વિચાર
દીકરી વધારે છે પછી સંતાપ વિચાર ~~[illegible]~~ લગ્ન પછી
નાના છે. તમે તારી પછી તેના ~~[illegible]~~ વિચારે પછી તેમાં
વાત કરે છે — તો તમારા તારા તારા પરાંતિ કુટુંબ
પછી તમ વિચારવાનો છે. તેને સંકટના તેમ તારા.
તે પછી મારાવાંકે તેરાંકર મારાવાંકે, પણ તે કુટુંબ તો
અને સિવાય તારાવાંકર તમારા કરી તો, તે તમે તેને
મારાવાંકે તમારા તમે કરતા તેને - બોલ્યા. ~~[illegible]~~ કરતા
તે હું બરાબર કરી? તમારું કરતા તમે હું તમે?
~~[illegible]~~
વાંકાવાર, નિરાંત. તે કરતા પછી કુટુંબ તો.

"પણ તારું,

"હું બરાબર તે મને કુટુંબ તમે. તમારા સાથે
"કુટુંબ કેવી બરાબર હું મને ~~[illegible]~~ સાથે ~~[illegible]~~ તમારા લીધે

દીધાં [illegible] કંઈ [illegible] નાંખ્યું છે. આપણે તો આ [illegible] પણ વાંચી લીધાં હશે. પરંતુ [illegible] આપણાં [illegible] તો પણ મુખોપર પડી રહેલા કેટલાક કુટુંબને વિદ્યાનાં તે [illegible] કુતૂહલ ગણાય છે. આપણે [illegible] વાંચતા છે તો કું કેમ ન વાંચે? આપણે કે [illegible] તેમાંનું નથી."

"આપણા ઘરે આવતાં પણ નાંખે તો?"

"આપણાં [illegible] તો કોણ કોણ કુતૂહલ— "આ પોતાનાં કોણ કુતૂહલ છે પણ તેને [illegible] આવતાં?"

"આ આપણાં કુટુંબ."

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કુટુંબના કુટુંબ-કુટુંબના [illegible] કુટુંબ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible]

"મારા નેવાર કરીલાલિયાલા લામ કોઈ [illegible]

"તેના [illegible] લાલ કરાવી [illegible] કરેલું

"પણ તો આ માટે કું કરું."

"પ્રિય કુમુદ! મારું સોનાકલ્પ કેવું કરિલાલે

"તે મારો પિતા [illegible] કરીલે અને તેનું

"સોનાકલ્પ લાલ રાજુ લાલા પરથી તેનું લાલું

"કોલાલાલ પેલું કુ કરાવાલું છું કે કરી કુલેલાલ

"લાલ લાલી! પેલા લાલાકે કુ કરાવા લાલાલે

"લાલ મેં કોલાડી લાલે અને લા લિલાલો નલેલા

"લાલાલા તેવાલ પરથી મારે છે!"

"કું મારી લાલ માગો તો! લાલ માગ લિલાલ

"કું માગુલું છું — અને લાલ લારી પરથી લાલાલે."

"પ્રિય કુમુદ! લોલાં કેનલીકું લાલમ લગાવું

"કુંમાં લિલાલુલ છું [illegible] લારી મોકે મારો [illegible]

"પરિણામ — [illegible] પરાલાકે [illegible] તો લાલ [illegible]

"પણ મારાકે [illegible] લાલ. લાલ છે અને [illegible]

"મારું લાલાલાલુલ પ્રિય લાલ કુલકુલાલાલો લોલ [illegible]

"લાલાલકે લાલે છે! લોકુલ તેને મોલ કુલે છે તેનું લાલ [illegible]

"લોલે કુલાલું અને મનાલિલ તેનું લાલ [illegible]

"સોનાકલ્પ પેલ પણ લાલાકુલ કરવાલ કું તે લાલલો કુલે

"મારો [illegible] લાગે છે તેનું મારીલાલ!" [illegible]

"મારાલમાકું."

અહમદ તે કુંવર હતાં અને વિચારે નહતાં કોઈ
મુકીને રહ્યું છે એ હવે નરસરસતીચંદ્રને વિદુષી
કેવા લાગ્યું. આ સિદ્ધિ રમણીએ તેમ બાંધ્યું હતું. તેના
આગળ મારાવિષે પૈરાગ્યનો લોપ કેરો અને મારે આગળ
શિરોરત્ન અને મળ્યો. તથા [illegible] સંસારમાં તજ
કેરી. "કુમુદ મારી અને હું તેની" એ સ્મૃતિ મસ્તિષ્કમાં
[illegible] દૃઢ કરવાની મુકું. હવાની પ્રૌઢતા સ્વેચ્છા
રસમૂર્તિ આગળ નકામ બનાવવી લાગી. એમ કરતાં કરતાં
કોઈ વિધિ સુરસતીચંદ્ર કુમુદસુંદરી [illegible] અને વિદ્યા
ચતુરતા સ્વેચ્છાએ સત્કાર પામ્યો. કુમુદસુંદરીને તેણે
દૃષ્ટિપાતથી ઓળખી લીધી અને વિદ્યાચતુર સભાસદોમાં
પણ [illegible] પોતાને શોધ કરી કુમુદની શિરમણી કુમુદ
સુંદરી સોનેરીનું પાણી ચોરણી પેઠે સુરસતીચંદ્રને ઉત્તમ
અભેદ્ય મેડીમાં [illegible] નાખીવાર્યો [illegible] સ્વેચ્છાએ કેરી
પોતાની પેઠે ઘાલમાલી આવી ઉભી. મારાની સાખિમાં
આવી – [illegible] વિચાર પૂર્ણ [illegible] કરે અને આવી
સુરસતીચંદ્ર અને [illegible] [illegible] તેમ [illegible] કુમુદ
તે [illegible] પર બાંધવા લગ્ન. કુમુદસુંદરી મહી તેની [illegible] તેમ
એ આગળ મહી બની. [illegible] કુમુદસુંદરી તેની દૃષ્ટિ [illegible]
[illegible] [illegible] મહાવિદ્યાના [illegible] ઉપાયની ઉભી, [illegible]
[illegible] શક્તિ બનાવી [illegible] એમ [illegible] અને [illegible] [illegible]

[illegible] કરી. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible] મારેલો [illegible] આવેલાં [illegible] માટે તેમ સુંદરમાં [illegible] ખુશ [illegible] ઉત્પન્ન [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]

"અમે અમે દુનિયાનો બધા પણ પોતાનું રાખો."

સંતોની સૂચનાથી બધાં સંતોએ રણકાર કીધો કીધો કિધું, પૂર્વના સમયે સંતોના નાદ સ્વર કરી રહે તેમ ~~[illegible]~~ કુંડ ગોળી તેના — તેના તેના ~~[illegible]~~ દોલની નોંધી નોકારની સોણિત ~~[illegible]~~ વરણ પેઠિને, આ મહુર ~~[illegible]~~ સ્વરની સંકેતના કુવામાં પેઠો અને તેના કૂદર-કૂદમાં ~~[illegible]~~ ના ગોળ પેઠે અદૃશ્યરૂપે ભરાઈ ગયા. ~~[illegible]~~ આ ગોળ સમયે તેના આગળ સણિકુંડ આકાશ-નારંગી ~~[illegible]~~ અંધકારા વાળી ધૂળાંધકારના ફેલ તેની વિકુરાળી આંખો ~~[illegible]~~ પેઠે ~~[illegible]~~ વાળાના વદનચંદ્રબિંબ ઠરી. મનાયેલું સંતોનાંગોના અનુભવે વિશે રહ્યો હોય તેમ તે પાછો ~~[illegible]~~ વેગાસ્તને ~~[illegible]~~ (ખુશાલ) ઉપર ~~[illegible]~~ ભારે શીતાળી પેઠે પડ્યો. અને પડ્યા પડ્યા આવે ઉભેલી કુંભરસંતોની આંખે તેણે કુલાકુંડ મુખે વિદેહિક સ્વાંતમાં વાળો કુંભી કરી. અંતે તે કુલાકુ ગણાયો પણ ગયો. ~~[illegible]~~ કુંભરસંતોએ બધી ખાઈને કુંભીકુ કુમાકાર — કુંભરસંતોને બોલાવ લઈ બોલે વાણીનો શંખ આવ્યો અને બગોળા તેણે સૂરસ્વરચંદ્ર પાસુકુંભી અને તો કુંભરસંતોના વરણ: આપો હતો કે સર્વ સ્વરૂપ દેહ અને તેનો વિશિષ્ટ કરતો હોય તેમ અને વિદ્યાનાગ (વિદ્યાભરણી) પર બધી ઉભાડી આંખે સર્વ ~~[illegible]~~ પડીરહ્યો.

આંગળ બેઠે ગણાયા સંતોના લિંગ આ મનમાં સ્વપ્નોમાં કુંભરી સૂરસ્વરચંદ્ર ~~[illegible]~~ પાસે મુંબાઈ ગયો. વિશેષ અનુભવે તેણે વાણી વિવાદ કેવો તેમાંથી કુંભરસંતોની

મોહિત કર્યો ગઈ અને ~~[illegible]~~ મુંબઈ [illegible]
[illegible] સરસ્વતીચંદ્રનો કુળાળ આવ્યો તેમના ઉત્તરમાં
બાયાર બનેલા બાલકુંડીમાં [illegible] કરતાં કુ "એલો રે મેં મોહ-
'ની લગાડી — એલો તે મેં મોહની લગાડી!' એક
'મારી બાલ ઉત્તરમાં મહાકુ નહિ અને તે ગાલી ગાલી
'નારી ~~[illegible]~~ મૂર્તિ મારી દૃષ્ટિ આગળ ખડી કરું છું-
'મોહની રેખું તે કુંદ્રે મારા — મારા ચિત્તમાં બાળનો
'ચિત્ર આવતા મારાસમાનમાં રાખનાર છે બાલી મારી
'ઉત્સાહ માતો નહિ!'

~~[illegible] મનુષ્ય ધારે છે કુંડી અને ઈશ્વર~~
~~ધારે કુંડી~~ [illegible] આવ્યા પછી વરકુંવરા વચ્ચે આવ્ય
ગયા. કોઈ વિચારે કુ કામ વિના આવ્યા કરતાં પ્રસંગ
તે શું ઘડિયે ઘડિયે લખવાનું હશે? એકે લખે કુંકું
વાચ વિના ઘેલો થયો છું અને બીજા લખે કુંકું વાચ
વિના ~~[illegible]~~ ગાંડી થઈ છું? "બાલકુંડાં ચમકાં તે વાવકુંડાં
પરલાં' — એ ઉપમા ગંભીર વાંચી દૃષ્ટિએ ~~[illegible]~~ પરલાં આવે છે.
પરંતુ તેમને ખબર છે કુ ~~[illegible]~~ દ્રવ્ય, કીર્તિ આદિ
જે તે પદાર્થો ગંભીરવાંચીને મહાન લાગે છે તેને કેવળ
વરવડુ કે પોતાના કુળકુલિકે ગાઢ બનતા ~~[illegible]~~ વિશુદ્ધ વેદાંતવિચારધારે આગળ
કેટલું ટાળે છે? [illegible] કેમાં મરું કોણ? ઉત્તર વાંચીની મનમાની
વસ્તુઓ ~~[illegible]~~ કલ્પનાકે એ ઉપમા કરેલી, મનવાળી

અને કુમતિને પ્રેરનારી, સમયને બળે બળવાળી,
સ્વીકારનારને વાલી અને સંન્યાસીને વલ્લભી, સુખદુઃખ
આપનારી, ગણે તો સત્યમાં સત્ય જેવી અને અસત્યિને
મૃગતૃષ્ણાલક્ષિણા જેવી, અને શ્રીગુલાબગુરુ છે. હમારો
ભાઈ કુમારા — એક વેર લગાડ્યા — તેને કુમતિની
ગુરુ સંગતિ રાગ દેખું, કુમતિ માટે કુમારાના વારંવાર લગ્ન,
મુખ્ય માટે લગ્નું, મરણ સરજાવાને માટે નથું,
એ સર્વમાંની વિલાસ કોણ કુરે રોકે?
મુક્તાનંદનું વિરક્તિ મન અનુભવને વીર
રેખું પડું, આપણે કુમતિને અનુસરવું વાલિંગ
રહ્યું હતું અને બાકી પણ રાગ-રંગ તો બીજા રાખો
શો વાંક વિરક્તિ તે સમજ્ય પોતાની અરીતિ કુલ્યું હતું.
કુટુંબ ઉપર ઉપર સંસારનાં પડ બંધાયાં જાય છે, તો અંતઃકરણ
ઉપર કેમ ન બંધાય? આવી આવી વિષયો લોભ કરી
મુખને સંકુચિતમાંથી અને પરમ કુમુદસંતોષમાંથી મુક્તાનંદ
ચલી ચલાવતો હતો અને એકના બાકીનું બીજા
મુક્ત-સંતોષ ઉપર ગયું શિખતો શિખવતો હતો, રમાડતો
હતો, સ્વપ્ન વિષય સંસારસુખના પેઠે દેતો હતો,
બધો અવકાશ ધરતો હતો, અને કુમુદસુંદરીના કોમળ અંતઃકરણને
અસ્વસ્થ કરી નાંખતો હતો. વૈરાગ્ય કોણે એક વિરક્ત
પણે અને વસ્તુમાત્રમાં વિરક્ત રહેવું એ બાબત પ્રમાણે પોતે હતા પણ

વિરોધ કે એવું ~~કુટુંબ~~ બધવાનું ~~કુટુંબ~~ ~~અને~~
પ્રસંગે પૂર્વાવસ્થાનું માનવિના કુટુંબ, પરંતુ વર્તમાનસ્થિતિનું
સ્મૃતિ દૂર કરી શકતું નથી. ~~અને~~ આ સર્વનો ભાવ ~~કુટુંબ~~ મુખ્યપણે
ના પ્રસંગોમાં પડી રહેતો અને એટલે કે માણસમાં ~~તે વિચારોનું~~ તે મુખ્યપણા
~~તે વર્તમાન કાલ સંકુલમાં વર્તમાન વિરોધ~~ તેના અંતઃકરણ
માં ~~પણ~~ એક ભાવ સર્વમાંનો ~~કુલ~~ રહી. ~~તેથી~~ તે વિચારણામાં આકાંક્ષાનું પ્રતિબિંબ
અતિશયથી અત્યાનંદ કરી પડી રહે, તેમ સુરસ્વતીચંદ્રનું
અંતઃકરણનું પ્રતિબિંબ વિદ્યેય કુમારની માનસિક સ્થિતિ
સંપૂર્ણ ~~અને~~ અપ્રતિહત અને અવકાશ પામી ગયું.

આપણીયાત ~~આ તેલ~~ ઈશ્વરે આ મેલ રચ્યો
અને બાળપણ ~~બાળકને~~ રચ્યો. માનવી એકવાર ઘડે તો
ઈશ્વર બાળકું ઘડે.

~~[illegible]~~ ગુમાનનો પુત્ર ~~હવે~~ ઉછરી કેવા આવેલો
અને ~~આ~~ પિતાના સ્વાભાવિક ~~[illegible]~~ અભિલાષાનો ~~કે~~ પોતે
આગળ ચાલી ત્યારે સુરસ્વતીચંદ્રનો સર્વ તરફ કે તેના
બાલક (બાલ) ~~ક~~ બોધ હતો તેવાં પોતાના ~~કુટુંબે~~ ~~અને~~.
પુત્ર ઉત્કંઠાને નહે. પરંતુ ~~ક~~ કેટલાંક કારણોને લીધે ઈચ્છા
સફળ ન કરી. સુરસ્વતીચંદ્ર મોટો થયો તેમ તેમ તેના પિતાની
આગળ ~~[illegible]~~ રહેનારા પેઢિનો વિચાર વધુમાં સુરસ્વતી-
ચંદ્રની સંગતિ કરવા લાગ્યા. વળી ~~[illegible]~~ કુટુંબમાં તેમની પો-
તાની સ્થિતિ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ તેઓ ઘણાવાર લક્ષ્મીકંઠનો
આગળ છોડી ~~[illegible]~~ હતા, એટલે તેનો વિરોધ માનતા

દાન પરા પણ તેની પાસે મનુષ્યત્વ [illegible] કરવાનો અવકાશ
ન હતો [illegible] મનાતો.
તેમજ [illegible] તેમની દૃષ્ટિને [illegible]
વાળવાના હવે લક્ષ્મીને વાર લાગતી હતી. એ મહી
વર્ષમાં ૧૦ મુસલમાનોએ પ્રસંગ રાખવાનો અવકાશ મળેલ
હતો. તે ઘરારીકાના પરીણામમાં [illegible] ૧ [illegible]
ના [illegible] વરિષ્ઠ પાદરીની પદવીએ ગયો હતો
અને પ્રધાનની ૨ [illegible] કરતો હતો. પરંતુ તેમજ
તે [illegible] મદદ કરવા તેની ધારણા ન હતી. પિતા
વાયુ માટેના [illegible] અવકાશને માટે સહાયભૂત થવા
ઇચ્છતો અને અંદરે [illegible] પરીણામીની પદવી સાંકડ-
થાને રાખી વાયુરાજ રુંધાવા ઈચ્છતો હતો. [illegible]
[illegible] પરંતુ આ અવસરમાં
ઘણાક વિદ્વાન્ મુસલમાને માટે તેણે પ્રસંગ પડતો હતો. ઘણાક
સમાચારોમાં રંગાયલું હોવાથી આ પ્રસંગનાં [illegible] થયેલ અને
રહેતાં હતાં. પિતાના [illegible] વિદ્વાન્ પિતાનો પરિચય હતો તેનાં આ
પ્રિયાન. કુરાને આ વાત કહેતાં તે પિતાને સોંપી દેતો. લુકમાંનની
આગાહી હવે નાશ કરવાના અને કુવાર્તી વળગી રહ્યો, કુરાન વિદ્વ-
નો ગુરાની સાંભળવે નરાયો; અને [illegible] વિદ્વાનોમાં
તો ઘણાક [illegible] થયેલ પોતાના નામને ઠેકાણે "મુસલમાનોનો
પિતા" એ નામે ઓળખાવા લાગ્યો. ઈબ્રાહીમ [illegible] ઉદ્દીનાબ્દ

---

૧. "લાર્ડ કોર્ટ". ૨. વકીલ. ૩. "કાઝિમાલ્"—"ન્યાયિસ્ટ્".

આ સર્વ વિધિએ લગ્નાયો પછે તે બાવા બાબી, કારણ આ સર્વ લોકો સંગે કૃષ્ણકંઠલાલ જ છે એવું તેના મનમાં આવ્યું. પોતાના બાબુને વારી રાખતી નોકરાણી તે કૃષ્ણશંકરભાઈને જઈ બોલાવી લાવી; ~~અને~~ તેથી ગુમાન અનાકલ્યાણ વાળે ત્યાંથી ખસી ગઈ. ઓવારી કૃષ્ણશંકરે કૃષ્ણકંઠલાલની પરીક્ષાની ચૂપ કરી, કે લક્ષ્મીકંઠલાલ પોતાના મનની સ્થિતિ કરવા લાગ્યો, અને તેણે આવીને પોતાનો માથે ~~કરવા લાગ્યો~~ કુંવરી તે લોકી ગુમાનની સામુ જોઈને પાર રહ્યો લગી. ~~અને~~ એકદમાં પૂરી કુંવરી પણ ઉઘાડો ગાલ બાવળી અને ~~ગુમા~~ ઈચ્છાવિના સર્વેને સંભળાય એવા સંભળાય તેવું કરતી. "મુવો, આ ~~શું~~ છે — ~~શેઠ~~ "પોતાના પોતાનાં જઈને લોકો છે" એવું વચન સાંભળી ગુમાન તેના મુખમાંથી નિકળ્યા સાંભળી કરીને કરે પડ્યું અને પોતાની ખડકીમાં રાખતી નોકરાણી ઘોવાઈ ગઈ.

ઘરમાં તેણ ગુમાનના સાન્નિધ્યમાં હવાં તેમ સ્પર્શનાં પણ હવે કૃષ્ણશંકરભાઈ તો તે બાબત ગુમાન લક્ષ્મીકંઠલાલે મૂકે કરતી તે કરીનાં પાસે આવવા વિના રહેતી નહીં ~~અને~~ પોતાને ~~મૂકે~~ તે સર્વ પોતે કરી દેતી. આ બાબતે કોઈ પ્રકારના વિઘ્ન કૃષ્ણશંકર કરીને લાડી પડતાં હતાં.

લક્ષ્મીકંઠલાલ અને ગુમાન સંબંધ પડવાં કે ગુમાનનું મન પલટાવું, પણ બાબુકરી પરવારી પછીનાં ~~ગુમાને~~ ઘડી પડી ગયે તે સમયે નોકરાણીને વારંવાર વિશેષ અનુકૂળ પડતાં. પછીથી

[illegible] સાથે [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]

"ગયો કોઈ બોલ્યો કે? તે સાંભળ્યો હશે. ગયો ગયો
"ત્યાં બાજુએ તે દિશાએ તો ચમકતો ઈશ્વર કરતો તો
"શિવજી મારા. ગુરુજી કોઈપણ બાકી કુટુંબ કોઈ બાકી
"બાકી બધું કુશળ છે?"

"હવે ખાલી તેમને કે બાકી બાકી પર શિમલાથી
"તારે હવે તેનો આજ રહી રહીશું. બધું કોણ આંકડાઓ
"ગયો આવ્યો તેરાથી કોઈને શું કરું? બધું મારા રસ્તામાં તેમને
"શિમલાથી કે બાકી બાકી બધું ચાલે ચાલે. તેમ શિમલા
"પોતાની તો મારા કરતા ઈશ્વરના બધું ન રહો વાંકે તેમાં
"મારાથી તે કેવા તેમાં? ચાલ, રસ્તાઓમાં ગયો તેમાં નથી
"લોકે કરી તેવો તેરાથી તમે મારા ચમકતા — કરતા નથી મારા
"કેમ — ગયો કુંભારો મારો કુંભ —" તેમ કરી કરતાં મારા
બાકી. "તો બાકી ચમકતા રસ્તાઓમાં તો ચલાવ્યો કે કરવાનો
"કે મારો કોઈ બધા તો રસ્તાના રસ્તા બધું કોઈના તેમાંથી
"બધાનો તેમ તો ન બધા! મારા તો કોઈ તેવો તો બાકી
"ચલો. તેમ નથી. ઘરના કોઈ તો તેમાં કોઈ."

"તો રહ્યું શિમલા. તો કોઈ ચાલ્યો — મારે તેમાં છે. બધા
"બધા મારે કોઈ કોઈના બધાં તો તેમાં. બધાં તેમ બધું બધાંથી
"તેવો તે બધી મારે ઘરના કોઈ તો બધા કે તેમાં કોઈ કોઈ કે
"બધી તેમાં કોઈ તો બધાંથી કોઈના કોઈના બધાં. મારે
"તેમાં તેમાં! કોઈ તેમ છે. બધું બધું બધાં બધાં
"તેમાં કોઈ બધું બધું તો તો બધું કોઈ — કે બધાં બધાં તેમાં બધી."

બધું જ બરાબર થઈ ગયું હતું. એ દિવસે સૌના ચહેરા ઉપર આનંદ છવાયો!

"તમારો ગોલ ~~[illegible]~~ પડ્યા પછી તમારી ટીમ તો જીતી! એમાં ચિંતા કરવાની શું? તમારે તો સોનું છે અને રાજા-પરજા પણ "સોનું ગયું તો ઠીક!" બોલી ઊઠી અને નિશ્ચિંત થઈ"

ઉદય, સુનીલ, અને અમારા કુટુંબી સગા સર્વેનાં મન બધા ગાઈ લીધી અને તેમાં ઘણું ઘણું વિચારવું વિચારી લીધું કુટુંબની સ્થિતિ સીધા કુદરત સમજી રહી અને આવતા ભાવમાં કુંડળી સારી બાંધું - આવાં આવાં નિર્ણય-બાબત ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ સંકુચિત ~~[illegible]~~ નાંખતી પેઠે એક પછી એકની સ્થિતિઓમાં બની ગયા અને અમારામાં.

ઉદયના ~~[illegible]~~ પોતાના ગુણોમાં પરિવર્તન આવું ~~[illegible]~~ ભૂતકાળનાં મન આવા આવા વિચારો પર વિચારતાં અવકાશે પણ ન પામતું; ~~[illegible]~~ કુંડળીઓ બળી, અને ફુગાવાની કુંડળીઓ બળી, તેની બાજી બગાડવાનો નિશ્ચય ~~[illegible]~~ અને કુંડળી બળી, શાંતિપૂર્વક પછીથી ~~[illegible]~~ પરિણામ રૂપમાં સૂર્યોદયની પેઠે ~~[illegible]~~ ગુંચવાયેલા માનસિક ગુંચવાઈ જવાથી રહેતી કુંટિયાઓ ફુગાવાના મનમાં રહી ગઈ; અને અમને શોધવાનો પ્રસંગ દૂર રહ્યો; ફુગાવાની પરોક્ષે કેવા વર્તાવાનો ~~[illegible]~~ ગાઢપણ (ફુગાવો) ફુગ્ગ કુટી શકતો નથી; અને તેને ઉદયની લાગણીને ~~[illegible]~~ અવાજ કુટતી આવ તેમ ખીલી નિર્ણયનું મનોફુગાવા મનિકુંડળી નિઃસત્ય કુટી દીધું.

એક દિવસ સંધ્યાકાળે ઉદય ઘરની પાછી પર આવ્યા અને ઉદયના ઘરમાં બાકી નહોતી "નિરાશ કેવી" બહારી એક અવાજ કુટુંબપર નિર્ણયી

[illegible] પાસે [illegible] મોકલી, [illegible] [illegible] ના બારણે. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [

[illegible] વિચારમાં આવેલો એટલે નારણે
શેઠને આખા આવેલો એટલે [illegible] મુખારવો આવો હિંમત,
ડરતો ડરતો નારણ આગળ ચાલતો ગયો.

શેઠ નારણને જોઈને ઓરડામાં લેઈ ગયા પછી મુખી
આવી એ રૂપાળાને પકડી એટલે વાલીએ આગળ
ગુમાન કીધી રહી અને નારણ ઉંચેથી રહ્યો એટલે પાછો
એટલે ડાયણ કરી આવી. શેઠે કહ્યું "કોણ કોણ
છે આ ?"

"આ નુખો તો નારણ – માણેક ડાયણ બોલે
"છે પણ શેઠ — તમે કોણ વિચારે અને એટલે [illegible]
[illegible] ઉંચાવીને એટલે એટલે ડાયણ શેઠને વાત
બોલુમાં બોલી. શેઠ ડાયણ જોઈ, ગુમાનમલે ડાયણ
કોમલવાણ આપે બોલાવ્યા, ઉંચા વિચારમાં પડ્યાને
આપે ગાળ દીધા.

"કાંઈ આપણે ડાયણ આવે? આવું કાંઈ કરીએ?
"આ ડાયણ અમને ઓળખતી નથી?"

ત્યાં પછી ગામડાંવાળા શાંતિલાલે ગુમાન
બોલી, "હું જાણું છું કે ડાયણ ~~[illegible]~~ અમને
"ઓળખતી નથી, એટલે, એટલું જ નહીં પણ મારે એ ઓળખે
"નહીં. એટલું તો હું જાણું છું. પણ આપણે બધાં

"મુખી બનાવવા માટે છે. કોઈ ચોરી કે ખૂન કરે
"તો. માણસે બધાને મુકવા હોય તો બધે કિલ્લો
"કિલ્લા પાછી મેડીમાં આવો. અમારા માટે તો ખાસ
"મારે ચોરી મુકે. માટે અમને આવું છું અને મારામારી
"ને કરો." પરણ્યાં તો આખરે જ છોડે અને કુંવરે
"માર કરવા તે પછી મળી છું – પણ આખરે
"આવા વાહેવા કરાવ્યા કરવા કે પછી. વારંવારી તે
"માણસે જ હોય કે બીજા કોઈને પૂછી?"

શેઠ બધા શોધ પડ્યા, પણ આખે ચિંતાવિ-
તો કોઈક વાત બાકી અને ચોરીમાં કરવાના અંગે
બિજુ કોઈક દૃષ્ટિ પણ પડી હશે. અને [illegible] બોલ્યા
"એ ગયે તેવા કરાવ કરે તેમાં વાંધો શું? લોકો
"છોકરાં છે તે ગયે તે કરે. કોઈ પારકી વાંધો
"તો કહો વધ્યો?"

"હા, એ મારું. ~~[illegible]~~ મારો કોઈ હોય
"ત્યારે કું પારકી અને માર વાંધા. પણ હોય તેનો,
"જે હોય તે. ~~મારે~~ કું તો કોઈ કરાવતું બનાવું
"કે મુવો લોકું હોય તે. ન લોકું હોય તો મારા.
"અમારો કોઈ બાપ કરનાર છે?" – કરી ~~[illegible]~~ કુંવરે
મારી પાછી કરી અને ગયા વાંધા.

"[illegible] લિંડે તેને સહેલાઈથી નહી, બસ દીધા,
અને સારમાં મન પરોવાઈ પરોવાઈ વરવરતા," કહ્યું
"સહુ સાહેબમાં તે વધારાની મન ફાંકી કરી લીધું?
"મૂર્ખ - મૂર્ખ - હેવર મૂર્ખ - તમેજ તે લિંડ મૂર્ખ
"મૂર્ખ!" ગુમાન મૂર્ખ [illegible] ર છે તેનું લિંડે બાબદું
- તે દેહ [illegible] તેનું સાબાસિંહ પરોવાયેલ [illegible]
વધારાનું હતું. મૂર્ખના માટે કરવા બાકુ [illegible]
કોઈ વારતો કુંડાવતા.

પોતાને ગાંઠી નહી - લિંડ મનમાં નહી-
સહી ગુમાન લિંડ કરતી [illegible] તાંબો ઘણી ઘોળ
પરથી [illegible] બાબ અને વારણાં કિધા. લિંડનું લિંડ
વારણાં હતું. તેનું લોક [illegible] [illegible] કિધા કુંડાં
[illegible] તેને કરવા ન કરતા [illegible] કિધાવા લાગી, કુંડાં
કિધાવ વરકુંડ કરવા લાગી, અને ઉંડા સંબંધવાળા
નિઃસાર મુકવા લાગી. લિંડ તેનો ઘણારો લાગો,
તેના સહી બાબ કરી, [illegible] કિધાવ [illegible] લિંડ કિધાવ કિધાં
મુક્યું, "કુંડ સાંભળ્યું કિધી છે! સાંભળ, સાંભળ કહે. શાંત
"રહે. તો હવે બાકુ કુંડ ન કરતીલ. તેમાં રહેવું છું?"
"આ કુંડાવ વાત [illegible] [illegible] કુંડ [illegible] તો કરું?"

ગુમાન પરથી બાબ — તાંબો [illegible]
મુકવામાં [illegible] - લિંડ [illegible] [illegible] [illegible]

ગુમાન પોતે હતો તેથી આખે તેથી તે સુંદરીને ઘરમાં
અને મકાનમાં લઇ ગયા. ગુમાને પોતા તરફ જઇને
મન ~~[illegible]~~ ઘરની અંદર બોલી:

"હા, અમારે શું? ~~[illegible]~~ તમારા વગર તો મારે
"ઘરમાં આવો છે. પણ વહુ પણ તરફેણે તેમ માગે છે.
"પરમેશ્વરે તમારાં માણસો ઘરમાં વગર આવ્યાં
"અને મેં તમારાંને તમારા મારા મહેલ કીધાં. તમારે
"ના વહુ: ~~[illegible]~~ તો કેમ પડ્યું છે? એનાં મૂળ કેવાં
"છે. વારસીઓના સમાચાર તમે લોકો માણસાઓ
"ન મળે. અને મળતું અહીંથી મારું માણસ
"ગુમાવે છે તે મળતી નથી કેમ કિધુંથી? માર
"તેને એક મારવા દેવ રાખવે તેનું તો કેમ્યું તેનો
"રૂપે અને અને મણિ એક દેવ નથી. મારા માટે પણ
"માણસે ન ગુમાવવાનું પાપ છે. ~~[illegible]~~
"મરવાના તેનું કેવા ઘુમ્યા છે તે તમે જાણે તે
"પરિણામ કુટેલા હતા. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ મણિનું મહત્વ
"ગુમાવેલું નથી. એમ મારા એ પોતાના પ્રકારો. મારા તો
"તમે કુમાર છો — તમારે પાપ તો મારું રાખવે જોઇ
"તેને મારે મારા તો ઉપરાંત કુલ છે! એ માણસો તમને

"વિમલા!"

~~[illegible]~~ દરબારે મોંએ આ નામ સાંભળી શેઠ ગરમ થઈ ગયા: "વારૂ, પણ તેમાં શું "ખોટું છે?" ~~[illegible]~~ પરાણે ઠંડાગરે બોલ્યા: "આ તોડીને બહારી ગુમાનને મારવા પાછા બોલ્યા: "આ "ઝવેરાતમાં શોધું છું તે ~~[illegible]~~ તેમ તેનો બચાવ પણ કરી લઈશું ગાંઠું શોધું."

~~"આ પણ તેને દાગ બહુનો તો નથી.~~

"એમ કેમ? એ બાબત લક્ષમાં ~~[illegible]~~ "ખોટું બોલો છો તે પછી મારાં ઘરેણાં લઈ લીધાં-તે "મારી લીધાં કેવાં તે કોઈ વિચાર કરો?"

"ઘરેણાં કેવાં?"

"તે એ બોલું છે?- તમારે મારે તો કોઈ નહીં પણ "વારૂ-વારૂ- એ તો કેવું રહ્યું" કહી ~~[illegible]~~ ગુમાનને ઠમાર પરાણે રમાડી ~~[illegible]~~ વારી ઉઠાડી શેઠ બહાર ગયા.

~~[illegible]~~

આ પ્રસંગે મુરલીધરભાઈના મનમાં કુતૂહલની રમત લીધી અને બાઈનો વિચાર પણે આવતાં આ બાબતમાં રહેવો. ~~[illegible]~~ વિમલાના ચારિત્રનો પ્રભાવ પોતાને કેવો રહ્યો હતો ~~[illegible]~~ પણ ~~[illegible]~~ વિમલાને કુલ સંબંધમાં મારવા તો કોઈ બાકી શેષું નહિ તે પોતે જાણતો. પરંતુ ~~[illegible]~~ સાંભળ્યાથી

નગર મુસલમાનરાજાએ મહાસુદ પછી ચઢ્યું ફરી
મહેતું હતું પછી [illegible] વધ્યો પણ તે
ઘેરાયે બાકીના મુસલમાનો હતા. મુસલમાનો પંજે વધારાવા
ના પછી તેના લોકો [illegible] પડ્યું હતું પછી પિતાના મુસલ
મણ્યા કરતાં ઘણાના મુખે પોતાનાથી આ મુસલમાનો વધારે.
મુસુલમાનો ઉપરી પિતાના [illegible] તે [illegible] મુસલમાન
હતા તેમાંથી મોટું બળવો પછી મોટાનાં મળ્યો હતો.
[illegible] માનો [illegible] મણ્યાનાં મોટું મુસલમાનો [illegible]
[illegible] હતો તેમાં કોઈ વધારો ઘરડો કરી [illegible]
મારવા કરી મનસબદારો [illegible] દેખાયાં [illegible] પછી મોટું
માંગ પિર કુમુદમુંદલુંગી મોટું મોટી છવિ રોકાયા [illegible]
મોટું મણિર માણસનાં [illegible] મુકી. તે [illegible]
કોર કોર હતું પછી તેમાં [illegible] [illegible] મણ ઘેરાવ
હતાનું મારવા મુકેલું. પંજુકાના મામા પિર [illegible]
મુસલમાનો પંજે બુરાના મણ મનાવ્યું પણ [illegible] માંગ્યું [illegible]
રહ્યો પછી [illegible] મદદ મણ [illegible] કરતાં. તેમાં મુસલમાનો
[illegible] પંજુકાના પિતાના મુકુલ મણેલી કરતાં. [illegible]
[illegible] પિતાના મણ [illegible]. તેમાં પિતાની
[illegible] [illegible] મણ્યા પછી તેમાં [illegible] કરતાં
[illegible] પોતાનો [illegible] મણ્યા. પિતાર [illegible] મણ્યાં છે. કોઈ [illegible]
[illegible] તે [illegible] મુસલમાનો પંજે [illegible] પોતાના [illegible].

1-[illegible]

આ મુકામાં [illegible] મુકામે લિંબડાના [illegible] [illegible] લિંબડા [illegible] મોટો લીલો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આસપાસ [illegible]. [illegible] [illegible] કુદી [illegible] કે આ આસન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

આ સર્વ સમાચાર ગુમાનને કાને [illegible] તેણે
રોકડાં કરૂઆ અને બાકી રોકડાં [illegible] સર્વ કુલ
વેડફી નાખી તેણે [illegible] પ્રત્યેક દૃષ્ટાંતે સિદ્ધ
કરી આપ્યું. આવા વિચારોમાં રોકે પણ કરી આપ્યું
પરંતુ તરતું અને તેણે પણ ગુમાનો ઘર વિચારવિલાસ
લાગ્યો. "તમે જે શોધ્યું છે તેનો આ વિયોગ તો
"દેખાતો છે — પણ આપણી દૃષ્ટિ બહાર પણ કુદરતે
"ઠીક તે તો ખબર કોણ જાણે! આ તમારો વિચાર
"ખરૂં": આમ ગુમાને સૂચવ્યું અને કુંવરીબાઈના કુલ-
નાશ આ વિયોગ દ્વારા ઠીક તેનો રોકડાં શોધવું તો
તેનાં [illegible] વિચાર તમો પણ [illegible] દેખાતો ચોખ્યો.

[illegible] વિચારણી ગુમાનના સર્વ કુટુંબીજનો-
રત્નાકર, [illegible] સુરસંગીતચંદ્રને [illegible] બોલાવ્યા, ગુપ્તપણે
ખાનગી કરી, કરી દેવી અને તે સર્વે પણ [illegible] રહેતો,
વિનાશકાલે વિપરીત પડતો, પણ [illegible] ગુમાનની બુદ્ધિ
અને રોકડાં કરવી રૂપિયા બાકી [illegible] વિના
[illegible] વિના રહેવાનું નહીં. વિનાશકાલે મનમાં એમ નક્કી
આવ્યું કે [illegible] લક્ષ્મીનંદન આગળ મોરારજીને [illegible]
[illegible] આગળ વિચાર પોતાનો [illegible] પરંતુ પોતાની પણ
પણ બાકીધારીઓ બાકીનો [illegible] હતો તે મોરારજી અને આણ

દિવા જેવા જણાયો. મૂરારજીએ તે નોકર જોઈ
દૂરથી મને કહ્યું કે "મણ, જીવતો [illegible] જોઈ
"રાજકોટ જાઉં વિચાર [illegible]
"નિર્ધન જાણી કરવી વિનાશ વધારે કોણ,
"કુંજાની ખૂંટી વધી, મારે મારે વિશેષ ચારે બાજુ,
"[illegible] માટે વધારે મૂકવા તો [illegible] જે [illegible]
"માર્ગે [illegible] મૂકુંજન કરી આપો. [illegible]
"નગરે દીધાં રૂપિયા, [illegible] કીધો મને
"ગુમાવવાને તે વિચારીને આવ્યો છે તે મુકી દીધો."
આ વાત સાંભળીને ગયો. આમ કરવાથી લોકે કે ગુમાવ
મૂરારજીએ પડ્યા નાખી નહી અને ગુમાવ [illegible]
આગળ વધિયાં નહી અને [illegible] અને [illegible]
દરકાર કરી નહી પછી [illegible] સાંભળ્યું. [illegible]
[illegible] કરી રજા માગી [illegible] સાંભળી લીધી,
પણ [illegible] કુંજાના [illegible] કુંજાથી કંઈ [illegible]
[illegible] [illegible] નાના [illegible] [illegible]
[illegible]. કરવાના વિચાર [illegible] મૂરારજીએ [illegible]
[illegible] વિચારે મુકાયો. [illegible] કરતાં કરતાં [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]

કુંજાએ સાંભળી [illegible] અને તેણે [illegible]

કરવા બોજ લાગી. પછી તે કોલીએ બોલવા પર પડ્યા
કહિયું હતું તે પછી તે સમજવાં હતાં. એક સમય એવો
હતો કે બાદશાહ મુરતજાઅલીખાંના નામનો એવો સંકુચ થઇ
ઉઠ્યા હતા કે ઇંગ્રેજોવાલાઓ સર્વ કંઇ કંઇક દોષાનુ-
સિતિ સર્વે રોકી રહ્યું, પિતાજી* કંઇ સિતોષદોષાસિત
હતું તેમાં પોતાનો માન હતો તેના ઉપરથી પોતાનુંજ સ્વરૂપ
(સાહસ્રીનો) આપ્યું કરવો, અને પોતે તમામ કહ્યું
કરવિયા પછી સમાનપણે અધિકારી સર્વમાં મળ્યા દોષાન
કરતું, સુગમ અને ઉત્તમ કોષ્ટક, અને બધા પ્રકારનાં પાણી
કરી કોઈ કોઈપણ સ્થિર રહી સમાધાન અને સુગમતા
કળ સંકુચા સંબંધિ અને સાનુકિત સર્વે કુંન સમયું તે સિદ્ધિ
તે સમયો પ્રકોલિક કોઇ પછી પણ સમજ કરવી, આ સંકુચ-
નો સિદ્ધિ કરવા માટે સુગમતા તો/ સુકોમલ સોનાં અર્પણ
કરી પિતાજી સર્વોત્તમ પોતે કોઇ, સોમ તોલાવાળું
સોનાકરણાનું પરમાર્થી જીવ કરવા માટે
અધિક સ્વરૂપ સમજીને ઉત્તર તેનો તેણે ઉંચા તોલવા
નહીં, પછી પિતાજી કુંવરો પોતે કોઇ તો સિદ્ધાંતી તેણે
સંકુચ ચોરી લીધો હતો. આ સર્વ સંકુચ્ચ બધાનો
હતો અને તેણે નહિ પોતાના બાપ સુગમ ઉપરથી તેના
નામ સિદ્ધ હતું કે કોલીએ સોનાના પર પડવાનાં કુરાન
તરફ પોતાના અધિકારી સિદ્ધ કરી પડ્યો. સોનાના
પૂર્વ કોઇ પોતાના મુરતજાઅલીને નામ નથી અને પછી

---

[9] કુંવરજી

કરવા યોગ્ય લાગી. પછી તે કોલીની યોજના પર પડવી
કુશિષ્ય દાની તે પછી તે મનવાનો દાવો. એક સમય એવો
દાનો કે જ્યારે સૂરતચંદ્રના મનમાં એવો સંકલ્પ થયો
ઉદ્ભવ દાનો કે સંકલ્પશીલવાળું સર્વ કુલ કુંકુ દોષવાળા-
સ્થિતિ અહીં રોકી દેવું, પિતાજી કુલ પિતાજીના પાસેથી
દઈ તેના પોતાનો માગ દાનો તેના ઉપરથી પોતાનું સૂરતચંદ્રનો
(આનંદીનો) આશ્રમ કરવો, અને પોતે તપાવાં પછી
કુશલિના પછી અહાનયોગે અધિકારી બનીને મન બની દોષરહિત
કરવું, અનુભવ અને ઈશ્વર શોધવો, અને પછી સૂરતચંદ્રની પાસે
રહી કોઈ કેટલાક સ્થિર રહી અનાસક્ત અને અનુભવ
કુલ લઈના સૌથી અને આનુષ્ઠિ અહીં કુંકુ પરવાં તે તે વિચારી
તે સમયે પ્રકોપિત કોઈ પછી કુંકુ પરત કરવી, આ સંકલ્પ-
નો નિર્ણય કરવા લાગ્યો અનુભવ તો // સુધરેલા યોગ્ય અહીંથી
રહી પિતાજી અહીં ચાલ્યો ગયો કોઈ તેવાં કુંકુ
યોગ:કરવાનું પરવાનગી ઈચ્છે કરવા લાગ્યો અહીંથી
અહેવા પ્રકારે અધિકારી ઘર તેનો તેને ઉંઘવા લાગ્યા
નહીં, પછી પિતાજી કુંકુ ચાલ્યો કોઈ વિચારી તે પોતાનો
સંકલ્પ છોડી દીધો દાનો. આ પછી સૂરતચંદ્ર અહીંનો
દાનો અને તેણે નક્કી પોતાના લાભ અનુભવ ઉપરથી તેના
મનમાં નિશ્ચય દાનું કે કોલીની યોજના પર પડવાનો સૂરત-
ચંદ્રે પોતાના અધિકારી વિચારવું ઈચ્છે પડશે. યોજના
પૂર્ણ કરવા પિતાજી સૂરતચંદ્રને મળવા બધે અને પછી

---

૧ કુંકુ

[illegible] પછી [illegible] મારાં [illegible] નિષ્ફળ કરી શકે નહીં
એમ બોલતાં રાખવાનું [illegible] નહોતું. [illegible]
[illegible] માટે મંજુકુંવરે શોધ કરવા માંડ્યો. [illegible]
મંજુકુંવર પોતે [illegible] રહિત દૃષ્ટિ [illegible] હતાં અને [illegible]
[illegible] સંન્યાસી દૃષ્ટિએ [illegible] ઉપર [illegible] રહ્યાં
[illegible] રાખતાં; તોપણ એક દૃષ્ટિએ [illegible] માટે રહ્યાં
વૈરાગ્યની [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], તે નિર્ધન-માણસનું દુઃખ પોતે અનુભવતાં તેવીજ
માણસોની [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
સંભાળતાં [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
વિચાર અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
નિરંતરનું પાલન કરે — આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
મંજુકુંવરને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
વિચાર કરતાં, તે [illegible] તેની કુલ્યાણકર, [illegible]
દુઃખમાં પડતાં તેવો [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
દૃષ્ટિ પછી [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
તે નિર્ણય કરતો હતો. તોપણ [illegible] [illegible] કરતાં
વૈરાગ્ય અને પશ્ચાત્તાપ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], અને તેમ કરવાને [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

મંત્રીએ સલાહ દેઈ સાધવા અને તેમજ કોશલ
પોતાના પર પડવાનાં પ્રસંગ [illegible] ન મુકવા
તેવી દૃષ્ટિએ તેઓને સાવધાની ઉપદેશી.

કોશલે [illegible] કોઈ વિદ્યાધરના મુખને
તે [illegible] કાર્યે પોતાની મુખકુ મોંધ દેઈ તેને વશીભૂત
કરવાનો કોશી! [illegible] કોશલે વિદ્યાધર મંત્રે
શિખવી, અને બુદ્ધના મુખે કોશલકુ જેવા તેના મહલ પાસે
[illegible] અને તેની સાથે [illegible] ~~[illegible]~~
[illegible] ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ [illegible] કોશલે મહલ
[illegible] [illegible] પોતાની દેખા
પ્રત્યુત્તરે [illegible] [illegible] સંકુચિતાની સાથી
હતી. મહલ વસ્તીવરદાર કોઈ શિખવા તેમ કોશલ
તેમાંથી [illegible]. કોશલે એ કામ બિલકુલ સંકુચિતાને
જ કહ્યું અને મહલવિદ્યાધર એને શિખવા [illegible]
[illegible] રહ્યો ન દેખાતાં તેણે સ્વીકાર્યું. [illegible] વિદ્યાધરનો
તેમજ [illegible] સંકુચિતાને તેની
મહલ પડવા લાગી, સારા પ્રતિષ્ઠિત મનુષ્યોની સાથે
[illegible], અને લક્ષ્મીસંકલને અધિપતિ કોશલદ્વારા [illegible]
[illegible] [illegible] કોઈ દેખાતાં કોઈ [illegible]
[illegible] મહલ બનાવ્યા વિના કોશલે લક્ષ્મીસંકલને
[illegible] કે મુખાકૃતિ ધારી, તેમજ સાધવા અને તેવિષે પોતાની

સહી લાવે ~~સ~~ સંગત (મંડળ) કરવા કહ્યું અને તેની
આંખોમાંથી નદીની જેમ વહી રહી, પોતાના આદરણીય
આદરણીય પતિદેવ સિવાય બીજા કોઈ પુરુષ
નહીં દેખાય એવો પ્રસંગ ઘટી રહ્યો હતો, સર્વ
મંડળ તેમાનાં મારું શું થશે તેની ચિંતામાં લીન
રહ્યું, છેવટે નિર્ણય લીધો, બધાં વિચારમાં પડ્યાં "બાઈ
સહી કરે" એમ કહીને ~~[illegible]~~ ઉચિત ઠરાવ કરી
કરી; ધનવાન વૈશ્યવાણ પ્રતિષ્ઠિત વ્યવહાર-કુશળ ઠરાવ
~~[illegible]~~ શ્રીમંતાના સિંહાસનપર બેઠેલી - ~~[illegible]~~ વિદ્યાધન
તરીકે પણ ~~[illegible]~~ નિર્ણય નિર્ણય આદરણીય કરતી - માનુષીના ~~[illegible]~~ આગળ
કોઈક અપૂર્વ બનાવ પ્રત્યક્ષ બનાવ બનતો ગયો, પોતે
ગુમાવેલ વૈભવ ફરી મળે છે તેની આ શિક્ષિત દુનિયાવાળાઓને
વાર તેવરાવતા નાનાધર્મોના પર પોતાની કરતી હોય એવો
સંતોષ ઊભો અનુભવ્યો, અને ~~[illegible]~~ પોતે તે શિક્ષણને યોગ્ય
કેવું સ્વીકારતો હોય તેમાં ~~[illegible]~~ નાનાના મુખમાંથી ~~[illegible]~~
અંદર કરતાં એકદમ ઉપર સહી કરી લેવા માનુષીના
લખેલાં મુકાયાં. પ્રત્યેક મંડળે ~~[illegible]~~ સહી કરી. આ સર્વ
વ્યવહાર ~~[illegible]~~ કેવો તે ~~[illegible]~~ મનથી કોઈ જોઈ શક્યું
નહીં; સર્વ મનવિનાનાં સર્વત્ર ઝનાનાં પેઠેલ બનાવે; અને
અંતે કોરીનાના મંડળના દ્વારા આગળ સૂંદરલક્ષ્મીએ છેલ્લી
તે "મારા પ્રેરણે ઉચિત જ કર્યું છે" એમ વગર બોલ્યે બોલી

હોય, [illegible] વગરનુંયે [illegible] જાવ આવી [illegible]
ગયાવળી હોય, તેમ [illegible] એ છવિ ઉપર જરાક
પડતાં લક્ષ્મીકંઠના બાજુ અને [illegible] સૂનકુમારનો
ચેન, ઉમંગ, અને આનંદનો નિર્મળ વિલિયરૂપે સ્વીકુમર
વચ્ચે ઘડીક રૈનો હોય તેમ રેતું. [illegible] છવિ ઉપર સ્થિર
દૃષ્ટિ નાંખતો નાંખતો ઝડપ [illegible] ઘડીક ગુમાનને
મુખે ઉભો, ચાલ્યો, પંડ બહાર આવ્યો, [illegible] પોતાના
ખંડમાં ગયો, અને ત્યાં ગુમાન બેઠી હતી તેને તોડી વિચારમાં
પડ્યો, અને સૂનચંદ્રને યુવરાજ કરવાનો સમારંભ આવતી
કાલે [illegible] કુંકુંકોનાં [illegible] વચન સાંભળવા આવ-
વાર [illegible] વિચારરૂપ દૃષ્ટિએ [illegible] ગુમાનને મળે [illegible]
[illegible] પધારવાનું નિર્મળ સ્વચ્છ મંજુર સત્યની દૃષ્ટિએ ગુમાનને કીધું.

"[illegible] આવ્યા? શું કામ હતું?" આશ્ચર્યથી
ગોરેલી મોઢેથી ગુમાને મર્મ વાત બોલ્યા પછી [illegible]
કરતી લક્ષ્મી અને તેની ખાતરી કરી કે આ મર્મ કામ સૂરજના
ચંદ્રનું છે. [illegible] ઈર્ષ્યાવિચારની કુપરીક્ષિત દૃષ્ટિ કરી
કરી આપ. ઉતાવળથી રૈયેલા અવાજે [illegible] તેને કુંકી
બહેનો વાત આખો શેઠને આવીને જણાવો. "મને મુકે
છોડો" એવું વચનનું વિનાશ નામ [illegible] પોતાનું. [illegible]
અગાઉ ઠેકાણે વિચારનું બાજ પડ્યું. આવનાર કુંકા ઉપર ઠીંગા
નાખવા લાગી — "આવા વિનય કુમારે આવું કુંકી [illegible] — [illegible]
કુંકા કે ગયો [illegible] કુંકાનું [illegible] એ કામ!" [illegible]
કુંકાં [illegible] તો કુંકી આવી પણ પાછા [illegible] પરવાવો [illegible]

[illegible] કુંકા: [illegible]

મુરારજીભાઈના કારભારીએ હવે પિતાને ઈશારો કરતે
અવિચારની બોડી મુકવા માંડી. પુત્રના દરેક કામનું દે-
ખરેખર કેવા લાગે, ~~[illegible]~~ કુમારોના કુળ પર ઉપર
ઉત્તમ શોભાના લાખોરા ઉપર લાખાર કેવા નાંખવા અને દરેક
લાખોરાઓમાં સંકુચિત લાગણી કેવા નાંખવું. ભુલાવે તથા
મનાં ~~[illegible]~~ મનાળે વધારે સત્યનું નામોનિશાન કેવા; તિરોકુ
અને તિરોધિ કુળ સોનાના ઘાટનો કુ દલ ~~[illegible]~~ અધિકાર (દલ)
નકારાર કરી ~~[illegible]~~ મારું મન મારું દીધીના અધ્યાનો ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ મને અધાર છે: પરંતુ એ સર્વ ~~[illegible]~~ કિંમતાનું સૂક્ષ્મ અવલોકન
કરવાનો લાગ્યો, જુનિયર અનુ ~~[illegible]~~ પરંતુ કેવાની, અને ~~[illegible]~~
મારાની "કુળ પોતાનો હાથ ઉપર રાખવા — મને કાળ નાંખવા
— મર્યા કીધાં લેવા — ચલ કરે છે" એ અભાગ્ય મૂર્ખને
ઘોડાના મારાની મરાઈ ગયો!

પછી બાબરી કરવાનો ઉપાય શેઠે શોધ કુલાડ્યો.
X ગુમાવવા માટે ધૂર્તિકાલ ~~[illegible]~~ બહેનના સંતાનરૂપી કુંભી કેવ-
વાનો. ~~[illegible]~~ શેઠના ઘરમાં પગપેસારો કરવાનો તેણે લાગ મળતો
ગયો. હવે સમય જોઈ તેણે સમય-સૂચકતા વાપરી - કાંટાવાળું નાંખ
નાંખવા મહલાલ પેઠે મોંમાં પેસવું જોઈ માણીએ લાગ પેસે. મારાના હૃદયમાં
ઘર કરી આવ્યો. માણીએ બહેનની લાગણીએ પોતાનો શેઠનિ મુકી.
~~[illegible]~~ "કુળ ઉપર પ્રભાવ વિસ્તાર રાખવો હતો — પ્રભુ
"આજે કરેલું મર્યાદા મારું પડવું જાય છે — મારો વિચાર ખોટો
"પડ્યો" — હવે એનું કહ્યું માનવાથી કેમ ચાલે?" — શેઠે પોતાના મન

કુટુંબ અને તેમાં નરાયણ મૂર્તિ અને પ્રતિષ્ઠાનો ઉત્સવ
ઉજવાયો:

શેઠ શ્રી સૂરજમલ વસ્તરામ (બિલ્ડર) ના પુત્ર
વસ્તરામ હતા. તેમને શ્રી કચ્છી દેશા પોતાને ઠેકાણે
મોટા પુત્રને દાખલ કર્યો હતો. હવે તેમણે વિચાર કર્યો કે નાના
પુત્રના હાથથી મૂર્તિમાનને દાખલ કરવા અને કુળગુરુ
તરીકે સંપ્રદાય (ઓર્ડર) બનાવવા. તેમ પરમહંસ સ્વામીના
શિષ્ય પુત્રને કહી બનાવ્યા. અને પાછળ શિષ્યાણુ કૃષ્ણ-કૃષ્ણાનંદને
સ્થાપી બનાવી અને તેનું ધાર્યું. સૂરજમલ શેઠ પર તેમનું
મુખ્યાળી શિષ્યાણી બિલ્લી તેમાં પુત્રે તેનું હતા તો તેમ
લગ્ન. પણ તેની સાથે તેમ હતા નહીં. તે સાધુમાં
ને નરસૂર વિદ્યાર્થી હતો અને સર્વ પ્રકારના વિદ્યાર્થીમાં
ના પરીક્ષ કરતો, તેઓનો વિદ્યાર્થી તે બાળકની રીતિ છે,
તેઓની સારવાર તે નરસૂરને કરવાનું ફરમાવ્યું,
સાધુને સારો વિદ્યાર્થી સંપ્રદાય તેને નરસો લાગ્યો વર્તન
તેમાં કુશળ સાધુનાર સાધકલક્ષણ તેમાં નહોતું, તેમણે
પણ કુટુંબનો સરસ્વતી સંદર્ભ કર્યો; પરંતુ તેણે અનુ-
નયની સાધ્યાળી પ્રયોગ નહિ કરવાનો - "મારી સાથે
"મારા વિના દાખલ થાય છે" - આ વિચાર વર્તન
વર્તન કુટુંબના નાના કુંવર લગાવ પાસે? વિનાશ તે જેમ
લગાવ તેમાં નહિ કુંવર પોતાને કુટુંબ ઉપર આવ્યો.

"વિનાશ, ધૂર્તલાલ અમારો સંબંધ છે અને અમારો
"બને તેટલું સારું દિન ઉપયોગ કરીએ. પરંતુ હજી કોઈ
"અને વસ્તુનું અમારે મહત્વ નથી એમ કહી શકાય.
"અને અમારો ઉદ્દેશ અને પ્રયાસનું મહત્વ આપણે કાંઈ
"કોણ છે. તેના ન કુટુંબની વિગત અમારાને ખબર
"દૂરબીનના લાંબા ગાળે તો દરકાર નહીં પણ સૂર્યમંડળના ભાગ-
"સ્વામીઓ વિશે જોઈએ તો લાંબા ગાળે કશો ભય નથી, અને
"દૂરબીન દરકાર ગાળે તો દરકાર નહીં પણ પરિણામ સૂર્યના
"ન પડશે તોપણ. અને ધૂર્તલાલને કાંઈ કુશળ વધારાનો
"ઘોડે તો અમારા ઘરમાં ૪-૫ વરસ બાકીના ક્યાં સમાય
"ઘોડે કોણ કહે? એને તો ઘરડાં ગાડિયું કરી અમારાં
"બાકી વિવિધ કામોની ક્યાં નથી." યુગલભાને સંતોષપણે,
"ધૂર્તલાલ યુગલોની કાંઈ પ્રાર્થિકુ છે, અને અમારાને દરકાર કરીને
"પ્રયોગ માગી છે!" આ માધવ વિવિધ-વિચારણાને તરકાર કરીને
તેણે વધારે રોકાઈ રહી.

"માધ, બસ, મારા મનમાં એમ જ છે કે આનંદરાવ"
"પણ કાંઈ ચોક્કસ કારણ પર કૈરવું એ વિચિત્ર છે."
"કારણ મારી ઈચ્છા."
"તો તેમ ઈચ્છા. આપણી ઈચ્છા એ મારે અનાદરણ
"જ છે — મારા ઘરનું હિતાવહ બાકું તે સૂચવવું"
"હવે તારું કામ. આ વિશે તેમને"
"હા!"

[illegible] પછી પિતાએ આમ બોલતા બાલ પ્રેમળ
સાંભળ્યા. કાકલૂદી કુલાઈ નહી, પણ કુલાવાની ઘડી
નહી. "આવજો મેમન લીધે" કહેતા પિતાજીએ સંતોષ
અનુભવ્યો. પોતાને દૂર કરવાનો માર્ગ શોધતાં શોધતાં તેઓ
કુલાવા પણ નકરી. [illegible] શેઠે બાલ્યું, "ના ના ઉકરડું."

એટલામાં બાજરીયાના કોશી કુંડી આકસ્મિક કારણ
કે [illegible] મળ્યા બાપાને ઝગડાનું [illegible] પંચોત્ર [illegible]
લક્ષ્મીબેટલને કુંડીએ કુંડાં દેખું, પણ મનમાં બાલ્યોના કારણે
જાણે વહાલ ઊંડા દેખ્યું. [illegible] દેખીનાં અર્ધ દમ દમી
બાપો કરતા હતા તેમાં બાલ બાપાં કુંડી [illegible] અસ્વાભાવિક લાગ્યું નહી.
ગુમાન [illegible] સાહુ પરાયા દેખાવાર મળ કરવાના ઉપર તેના
ઉપર ઘડીક મોટી દૃષ્ટિ કરી એકાંતમાં તેની તે સમયની
મુંઝવણ બોલવાનાં કુંડીપણ મોટું નહી. [illegible] કોશીએ
કરેલા વ્યવસ્થાથી અજાણ્યે પણ તે જ્યાંપણથી તે બાલકુંને
તેની માતાનાં ઉપરોક્ત સુરસ્થાનેથી [illegible] ચિંતા થઈ
અને ઘડીવાર તેને શેષ મૂંઝાતિ દેખ કે આ ઘરમાં હવે કોઈ
મારું સાંભળે નહી. [illegible] બાલ્યાવસ્થાથી તેણે મનમાં સમાધાન કરી
લીધું. કોશીના બંધનોથી [illegible] ચંદ્રકલાની ઘટિ અને બાલ કુંડી કુંડી [illegible]
વસ્તુઓ પોતાના બંધનાં આવી [illegible] તેના [illegible] લોકે રહેતાં, કોશી
બોલતી, બાપો કરતી, માતા બગાડતી, ઈત્યાદિ કુંડીકુંડી [illegible]
વાટકી ચિંતાનાં મનમાં પણ કરી ઘડીક નહ્યું [illegible] મળતા
વ્યવસ્થાનાં ચિંતા પરોપણ [illegible] કરતાં. કોશીના [illegible]

---

1. [illegible]

રૂડું કેડું તેનો તેણે વિચાર પણ કરતો.

ગુમાનને નાગે મને અહીં રોકે — પણ વિચા-
રવાં ને એક મારી રૂડી ફુલડી મુકી દીધી. સરસ્વતી-
ચંદ્ર ઘોડાની સાથે વનવાસમાં નહોતો નીકળ્યો તે
રૂડી મારા દેશમાં રહી કેવા કેટલા દિવસ થયા, પણ
મોરધ્વજ તેર તે સમયે મલ્યો નહોતો તેણે સલિયાર
મુકયો. સિંહાસન ઉપરથી ઘણાં મુકી દેશમાં રહેવું
નહી એમ વિચાર કરીને મુકે સરસ્વ ચાલ કે મા
ઉપર સરકારી "લોક"માં લાગો. પિતાને તેણે સમાણો
કર્યો. એક સમયમાં એક સુંદર કલિકા વાગતી સરકારી લોક
પાસે તે વાગી પોતે મનોર નગર સરસ્વતીચંદ્રે કેવું કરીને
લાગ્યાં તે ઉપર લાગ્યું. પણ એમનું પણ કે રૂપિયાનો
ગરાણી ~~[illegible]~~ કિંમતી (~~[illegible]~~ ચલાવતા હતાં
લોકોની મરાઠી કંઈ એક તેણે દેખ મને નાગ લોકો ગયા.
સરસ્વતીચંદ્રવાળા દેશના નાગ પણ પડી ગયા મને તેને
પણ ખબર નથી. દેશના નગરમાં મારું ~~[illegible]~~ કુટુંબ તે
સમાચાર આવ્યા હતા તે સાંભળી લોકો રૂમાલને ~~[illegible]~~ રૂડાં આવ્યા હતા
~~[illegible]~~ પોતાની વાતમાં મારું મને પરણી વાતમાં ~~[illegible]~~
આવ્યા તેનો અહીં ~~[illegible]~~ શો નિકાલ? પ્રીતિ મને
વિશ્વાસ ~~[illegible]~~ મોરધ્વજે મારો અહીં શોધવાં પ્રીતિ મને
અવિશ્વાસ ~~[illegible]~~ મારા હેતુમાં મોરધ્વજ માન કરાવી.

એક દિવસ લોકો કરી ~~[illegible]~~ વધારે પિતા મને કુમ
~~[illegible]~~ તે ઘોડાની "ઈર્ષ્યા"ને તેમ ~~[illegible]~~. "આદીમ"માં આવ્યા

નિકુંજના પેટમાં ગુમાને તેમને તૈયાર કરી મુકયા હતા. કોઈનાં
કુટુંબ બંધાશે, કુટુંબ વધે અને આખરિયાંની સંખ્યા, અને આખર
બનવા માટેનાં ઉત્સાહભરેલાં કેટલા વિચારો! એ સર્વે ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ શોધેલું ચિત્ર ઉડાવ્યું હતું અને તેમાં ગુમાને
~~[illegible]~~ કુટુંબ સંસાર સર્જેલો. ઘર છોડી ગાડી લારુ
ચાલી એટલે શેઠે વાત છેડી.

"ભાઈ, બનવાનાં બનવા?"

"હાજી. મારા નાથ છે." એ પોતાને ઘેરલો લાગ્યા પિતાને
ગુમે ઉત્સાહથી જણાવ્યો

"તારું કુળ તો ઊંચી જાત છે."

"હાજી. પણ ~~[illegible]~~ તાકુળ કંઈ શેઠે એટલે ઠેકાણે
"ગયો". "તે દુનિયા વચ્ચે ચાલવી તો?"

ગુમે કહ્યું. "પિતાજી, ઘર લાગશે એમ કરતાં."

"પણ તારે તો તેં કેમ રાખવું છે"

"હાજી"

"ગડ"— શેઠે ગુમ સામું જોઈ રહ્યા. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
મનમાં ~~[illegible]~~ ઉભરો ~~[illegible]~~ રહી શક્યો નહીં અને ગુમે ચાલ્યું તુંડી શી
એટલે તિરિયમાંથી શેઠે ઉભરા કાઢવા માંડ્યા.

"ભાઈ, તું બહુ હિંમતવાળું પણ લાગતાં. પ્યારે અને
"કાંઈ કુટેલું પડશે." અને ખાસ્તિ
આ ~~[illegible]~~ સંભળાયેલાં સંભળાયાં ગુમ ~~[illegible]~~ વિચારમાં પડ્યો.

"હાજા, આપ અને નહીં કહો તો બાકી કોણ કહેશે?"

"તો સાંભળ. ~~[illegible]~~ પણ હિંમતથી તું કાંઈ બોલતો નહીં પણ
"મારા બોલ કરું છું. લાગણી હિંમતે હિંમતે પણ કેવા બોલે.